

ԼԼՄԱԳԻՐ
ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՆԱԿԱՆ ԷՐԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՐԱՐԱՐԻՈՒԹՅԱՆ

ՆՈՐ
ԵՐԶԱՆ 1954

ԽԵ.
ՏԱՐԻ

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية، أدبية، ثقافية، للغة والبيان

"SION" an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		Երևոյ
— Հնդկահայութիւնը (Գ.).		261
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
— Ազգին լոյսը.	ԶԳՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՏԵՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ	265
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
— Վարանդին.	ԵՂԻՎԱՐԴ	269
— Կը սիրեմ . . .	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	273
— Աւանային.	Ն. Պ. ԶԱՓԱՏԱՐԵԱՆ	273
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Սակաւադէպ բայարմասներ.	Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	274
— Դիլլա/եթի դիւցազներգութիւնը (9).	ԱՆՈՒՇԱԻԱՆ ԱԲՂ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ	276
ՊԱՏՄԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Պապ Արեակունի (3).	ՀՐԱՆԴ Գ. ԱՐՄԷՆ	280
— Հայոց անձնանունները (4).	ՊՐՈՅ. Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ	283
ՊԱՂԵՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ		
— Մեռեալ ծովը (2).	ՊԱՐԳԵՒ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ	286
ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ		
— Սեր եւ Ամուսնութիւն.	Ե.	289
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցական-Բեմական.		290
— Պաշտօնական.		291
— Վերաբացում Ս. Արոռոյս վարժարանաց.		292

ՍԻՈՆ-ի Տարեկան բաժնեգինն է՝
բոլոր երկիրներու համար՝ Անգլ. Շիլին 20

Redaction of the Armenian Monthly SION

Armenian Patriarchate,

P. O. B. 4001

Old City - Jerusalem

Via Amman (Jordan)

Ի՞նչ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1954

== ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ ==

図 10

ԽՐԲԱԳՐԱԿԱՆ

(ԱՅՅԵԼՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԱՌԻԹՈՒՄ)

9.

անգեղշեի պատասխանատուութեամբը՝
Վերջին հարիւրամեակի ընթացքին հնդկահայութեան կոչերը Էլմիածնի
եկեղեցական ու ազգային մարմիններու, և բողոքները ներքին պառակտում-
ներու հետեւանքով, տխուր ապացոյցներ են գաղութի լքումութեան: Շուրջ
քառասուն տարիներ առաջ, Թորգոմ Սրբազանը, իբրև հուիթակ Հնդկաստանի

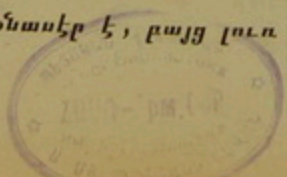
Հայոց, անհարկելով այս տխուր իրողութեան, այսպէս կ'արտայայտուի իր Հնդկահայկէն մէջ: «Հոս չկայ ո՛չ թուրքին սարսափը և ոչ քիւրտին սոսկումը, ո՛չ մարդուն լեզուն կը կտրեն, ստիպելու համար որ չխօսին իրենց սեպհական բարբառը և ոչ ալ կ'արգիլեն իւրաքանչիւր ցեղի՝ իր ազգային կեանքին ու զիտակցութեան տիրացումը՝ խաղաղ և քաղաքակրթական պայմաններու մէջ, Բրիտանական արգարակորով կառավարութիւնը կը յարգէ ամենէն յետեւալ տոհմին իսկ ցեղական իրաւունքներն ու բարի ձգտումները, թոյլ տալով որ իւրաքանչիւրը ազատօրէն պաշտէ իր կրօնքը, պահէ իր պատմութիւնը, զօրծածէ իր լեզուն, չկորսնցնէ իր անցեալի յիշատակներն ու յիշատակարանները, որոնց անեղծ պահպանութեանը վրայ ինքն իսկ կը հակէ կանոնաւ օրինադրութիւններով: Այնպէս որ դար մը ետքը, հակառակ կատարուած ամէն բարի մաղթանքներու, եթէ Հնդկաստանի Հայութիւնը դադրի գոյութիւն ունենալէ, ազգը իրաւունք պիտի ունենայ ամբաստանելու ոչ զօք բայց եթէ ինքզինքը»:

Նոր Զուլայի առաջնորդութիւնը, իբրև անմիջական և հոգեւոր վերին մարմին Հնդկաստանի թեմին, ըրած է ու կ'ընէ իր կարելին միայն, սակայն ի վիճակի չէ յանձանձեւու գաղութին ամբողջական պէտքերը և հասնելու Արաբիոյ ծովէն մինչև Հնդկաստան և Մալայեան արշիպելագոսը ցրուած այս հեռաւոր գաղութներու ազգային և հոգեւոր պէտքերուն: Կրօնական, ազգային և կտակային հարցեր ու կարգադրութիւնք պարագաներ կան, որոնք Եկեղեցւոյ բարձրագոյն նուիրապետութեան վճիռներուն կը կարօտին ձեւի մը զալու համար, և ազգային լուրջ մտահոգութիւններու՝ անոնց բարիքը ի նպաստ ազգին և գաղութի ապագային օգտագործելու համար:

Պարսկաստանի թեմը և Զուլայի առաջնորդութիւնը կրօնական տեսակէտով այսօր ինք արդէն պէտք ունի նուիրապետական վերին հսկողի և առաջնորդի, վասնզի այժմու իր հոգեւոր վարչութիւններու իրաւասութիւնը կը մնայ սահմանաւոր, որքան ատեն որ այդ թեմը զրկուած կը մնայ իր վերին հեղինակաւորէն և հեղինակութենէն: Միւս կողմէն այժմու Հնդկաստանի թեմին անշատումը Զուլայի առաջնորդութենէն և վիճակէն, այս վերջինի համար բարոյական և նիւթական զրկանքի պատճառ մը չի հանդիսանար այլևս, որովհետեւ այժմու հնդիկ ազգային կառավարութեան օրով, Հնդկաստանի Հայութեան վերոյիշեալ կապերը Զուլայի Հայութեան և առաջնորդութեան հետ, դադրած են գոյութեան երբեմնի իրենց իրաւունքներէն: Եթէ իրերու այժմու վիճակը շարունակուի, քանի մը տարիներ վերջ, Նոր Զուլայի առաջնորդութիւնը ի վիճակի պիտի չկրնայ ըլլալ նոյնիսկ քահանաներ հասցնելու Հնդկաստան, ինչպէս կը ցած է ընել ցարդ:

Իրական բարիք մը եղած պիտի ըլլար, Հնդկահայութեան համար, եթէ գաղութը կարենար ընտրել իր Առաջնորդը, ստանալէ առաջ նախօրօք Էջմիածնի հաւանութիւնը: Առաջնորդին գործը պիտի ըլլար կողմակերպել տարիներէ ի վեր տեղական յատուկ պայմաններու համաձայն վարուած վարչական, հոգեւորական և կրթական կեանքը, վարելով զանոնք մասամբ համաձայն ցարդ ընդունուած սովորութիւններու և մասամբ համաձայն այս գործերուն յատուկ մեր Ազգային Սահմանադրութեան:

Հնդկահայութիւնը հոգելից և կրօնասէր է, բայց լուռ է իր Եկեղեցւոյ

բար նոր պայմաններու և պահանջներու համեմատ պէտք է կազմակերպուին մեր գաղութները՝ եթէ, չենք ուզեր խեղդամահ ըլլալ: Յուսահատութեան քաւորով կարգալ չէ մեր այս տողերուն նպատակը, այլ բսելու համար միայն թէ արտասահմանի մեր գաղութներուն մէջ կարենալ պահելու և շարունակելու մեր զոյութիւնը մենք պէտք է թօթափենք մեզմէ, ծուլութեան, անփութութեան և զիրար չհանդուրժելու զգացումները և ջերմեռանդ հաւատքով և կազմակերպեալ և տոկուն ճիգերով ընենք մեր կարելին, արթուն և զգաստ պահելու մեր գաղութներու մէջ հոգեւոր և ազգային կեանքի զործօնները:

Իբրև վերջաւորութիւն մեր այս նշմարներուն, Հնդկահայութեան շուրջ, մեր սրտագին շնորհակալութիւնները Հնդկաստանի մեր հարազատներուն, որոնք ընդառաջելով Ս. Աթոռոյ օգնութեան կոչին և իր Սրբազան նուիրակի միջոցաւ կարկառուած ձեռքին, ըրին իրենց կարելի լաւագոյն օժանդակութիւնը, յօգուտ Ս. Աթոռոյ և վանքաբնակ մերազն ժողովուրդին:

Մեր սրտագին շնորհակալութիւնը նախ Կալկաթայի Հոգեւոր հովիւներէն և Ս. Աթոռոյ հարազատներէն Արժանապատիւ Տ. Արամայիս Քհնյ. Միրզայեանին յօգուտ Ս. Աթոռոյ եղած հանգանակութեան մէջ իր բերած անկշռելի բարոյական զօնոգութեանը համար: Շնորհակալութիւն նոյնպէս Տ. Բազարատ Քհնյ. Ներսէսեանին, իր ժրաշան մասնակցութեանը համար հանգանակութեան զործին մէջ:

Ձերմ շնորհակալութիւններ Կալկաթայի Եկեղեցւոյ Վարչութեան ազգանուէր անդամներուն, պատուական նախագահ Մակրտի ձոնէն սկսեալ, սիրելի և կորովամիտ Մայքլին, Գրէգորի Յարութիւնին, Նեւթըն Պազլիլին և միւս Պազլիլին, Ալէքսի Պիթրին, Կօ Կօ Մակրտիչին, Մարգարին, միւս Գրէգորին և բոլորին իրենց հայու վայել կեցուածքին և զգացումին համար:

Մեր անխառն սէրն ու համակրանքը նոյնպէս Ռանգունի հայութեան, Տէր և Տիկին ձօ Մարթինին, Պ. Յարութիւնին, Պ. Մայնսին և բոլորին առ հասարակ: Ինչպէս նաև Պոմպէյի ազնուամեծար Հոգաբարձութեան սիրելի անդամներուն, Հայկ Գալայճեանին, Տօքթոր Խաչատուրեանին, Տօքթոր Արամին, Շամլեանին, Տիկին Բազլիլին, Պ. Արտաշէսին, Պ. Սանոսեանին, Պ. ձոզէֆին և իրենց ընտանիքին, և Պոմպէյի հասարակութեան մեր բոլոր հարազատներուն, որոնք զիտցան նոյնքան ջերմ զգացումներով դիմաւորել մեր կարիքը:

Տէրը թող վարձահատոյց ըլլայ բոլորին, մէկի փոխարէն հազարապատիկ հատուցանելով անոնց:

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԱԶԳԻՆ ԼՈՅՍԸ

(ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆԱՅՍ ՏՕՆԻՆ ԱՌԹԻՒ)

«Գու՛գ է՛ք լոյս աշխարհի»
(ՄԱՏԹ. Ե. 14):

Ես եմ լոյս աշխարհի (Յովհ. Բ. 12) յայտարարեց Յիսուս: Հայութիւնը հաւատաց Անոր և ազգովին ամենէն առաջ ընդունեց զԱյն:

Աշխարհի Լոյսը՝ լոյսն եղաւ Հայաստանի:

Ասկէ մեր Լուսաւորիչները, Գրիգոր, Սահակ և Մեսրոպ:

Անոնք արքանեակներն են Արդարութեան Արեգակին: Բանբերները Անսկզբնական Բանին:

Տէրն ուղեց որ Իր հետևորդները լոյս լինին աշխարհի, «Գու՛գ է՛ք լոյս աշխարհի»:

Մեր մէջ կենաց Բանին Թարգմանիչներն եղան անոնք:

Ինչպէս որ աշտանակին վրայ վառող ճրագը կը լուսաւորէ տունը, նոյնպէս պէտք է լինին քրիստոնեաները:

«Ուզեալի տեսնենք մեր բարի գործերը եւ փառաւորենք մեր Հայրը որ երկինքն է» (Մատթ. Ե. 16):

Թարգմանիչներու կեանքն ու գործը փառաւորումն եղաւ Երկնաւոր Հօրը:

Անոնց լոյսն ու փառքը կը շողայ հայ մշակոյթի անցեալ, ներկայ և ապագայ հորիզոններուն վրայ:

Անոնք լոյս եղան մեր աշխարհին սա խմատով որ, Աւետարանէն իրենց ընդունած առատ կեանքը չթաքուցին, հոգևոր լոյսը ծաւալեցին Հայաստանի վրայ, որպէսզի իսկական կեանքն ու կենդանութիւնը համատարած լինին հայ ժողովուրդի վրայ:

Ահա փառաւորումն Աստուծոյ: Փառքն ու մեծութիւնը Լուսաւորիչներու, որոնք շողերն են Լոյսին «որ ծագեաց ի խաւարի»:

«Էք լոյսն նմարիս, որ լուսաւոր առնէ զամենայն մարդ, որ զալոց է յաշխարհ» (Յովհ. Ա. 9):

Աստուած է բուն լոյսը և աղբիւրը լոյսին:

Ստեղծիչ լուսոյ եւ յօրինիչ զիւերոյ, կեանք ի մահու եւ լոյս ի խաւարի, յոյս ակն ունողաց եւ երկայնմտութիւն սարակուսելոց (Նարեկ, Բան ԴԳ):

Անոր համար է որ եկեղեցիով կը ծայնակցինք Շնորհալիին:

Լոյս, աւարիչ լուսոյ, բնակեալ ի լոյս անմասոյց, Հայր երկնաւոր (Ժամագիրք):

Լոյսէն ըզխող լոյս է Ան, որուն համար կը խոստովանինք:

Լուսովդ քո, Քրիստոս, ամենեքեան լուսաւորեցա՛ք (Ժամագիրք):

Նման օրհներգ մը, նման մաղթանք մը մեր մեծասքանչովը երբեք պիտի չկարենայինք մոռնալ սերունդէ սերունդ, եթէ Սուրբ Գրիգոր, Սահակ և Մեսրոպ շողակաթումը չլինէին Անճառելի Լոյսին և չդառնային Լուսաւորիչները հայ հոգիներուն:

Ուստի, ամէն անգամ որ հայերէն գիրին և գիրքին ներշնչած խանդավառութեամբ կը պանծացնենք Սրբոց Թարգմանչաց յիշատակն ու գործը, նախ պարտինք անոնց օրինակին հետեւելով փառաւորել զԱստուծոյ, որ Քրիստոսով լուսատուն է աշխարհի և մեր Լուսաւորիչներուն, որոնց սիրտն ու հոգին այնքան պայծառացան զեղեցկութեամբ յաւիտեանական Լոյսին:

Ան է որ շնորհաց թուականի արշալոյսին իսկ ծագեցաւ, Չորրորդ և Հինգերորդ դարերուն մանաւանդ բարձրացաւ մեր երկնակաւարին վրայ, ու անկէ ի վեր հայ գիրին և մշակոյթին ճառագայթումներովը կեանք և կենսունակութիւն կուտայ Հայաստանի և հայ ժողովուրդին:

Հետևաբար, ինչ որ իրր երախտագիտական տուրք տարուէ տարի կը մատուցանենք Հայաստանի Լուսաւորիչներուն և անոնց գործը յաւերժացնող ընտրանիին, ի գնահատութիւն հայերէն այլ ու բնօրին և հայկական մշակոյթի օրհնութեան, հարկ է որ լինի մեր պաշտին՝ Լուսաւոր անդրադարձումի և երախտագիտութեան:

Անտարակոյս որ Սրբոց Թարգմանչաց գործը ծնունդն է Ս. Գրիգորով սկսուած հարիւրամեայ երկունքին:

Փաղտնիք չեն մեր Լուսաւորիչներու հոգեկան կապերը, անոնց մտահոգութիւններն ու գործերը:

Հայաստանի ամբողջական դարձն ու քրիստոնեութեան պետականացումը 301ին տեղի ունեցան շնորհիւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի:

Հայերէն գիրերուն գիւտը կատարուեցաւ 404ին, ստեղծագործ հանճարովը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի:

Աստուածաշունչի ոսկեղէն թարգմանութիւնը լրացաւ 435ին: Հայ մշակոյթի ոսկեդարը ծաղկեցաւ հովանաւորութեամբը Ս. Սահակ Պարթևի:

Ուստի, Լուսաւորիչ, Սահակ և Մեսրոպ, ի գլուխ երեց և կրտսեր թարգմանիչներու, լուսեղէն խարխալներն են հայ մշակոյթի տաճարին, հաստատուած Հայաստանի արտին և հայ հոգիներուն խորը:

Անոնց կը պարտինք մեր ազգային-կրօնական ուրոյն կեանքը:

Բնական է որ հետաքրքրուինք գիտնալու համար թէ ի՞նչպէս իրագործուեցան մեր պատմութեան այս երեք մեծագոյն եղելութիւնները:

Մանօթ են Ագաթանգեղոսի, Կորիւնի և Փարպեցու հրաշապատում գրուագները:

Մենք ալ մեր առաջին պատմիչներուն պէս յարգանքով կը խոնարհինք Տեալական յափճակումներու, նգնդական երկունքի և ասուածային յայնուրիւններու առջև, որոնք այնքան առատութեամբ բաժինն եղան մեր Լուսաւորիչներուն:

Բայց, ասոնց կարգին, ձեռք բերուած հրաշալի արդիւնքին մէջ կայ գործնական պարագայ մը որուն կ'ականարկեն միևնոյն պատմիչները:

Սերտ գործակցութիւնն ու փոխադարձ սերն է ան հասարակաց օգտին համար:

Անոնց գործին ծաղկումն ու յաւերժացումն ալ, ինչպէս փորձառութիւնը ցոյց կուտայ, կարելի կը լինի միայն փոխադարձ գործակցութեամբ և բուրանուէր սիրով յօգուտ հայ գիրին և գրականութեան, հայկական մշակոյթին զարգացման և պահպանութեան:

Շատ իրաւամբ կ'ըսուի յաճախ. «Մէկ ծաղիկով զարուն չի դար»: «Մէկ ձեռքով ծափ չի զարնուիր»: «Մէկ մատով գործ չի դառնար»: «Միութիւնը զօրութիւն է»:

Ժողովրդական այս ասութիւնները հիմնուած են փորձառութեան վրայ:

Ստոյգ է որ պատմութիւնը ոսկի տառերով կ'արձանագրէ անունները մեծ դէմքերու, որոնց գործը բախտորոշ է իրենց ազգին կամ մարդկութեան համար, բայց նկատելի է որ եթէ անոնցմէ ոմանք առանձինն թողուէին, առանց մտերիմ գործակցութեան կամ բարեկամական հովանաւորութեան, աշխարհ զուրկ պիտի մնար այն բարիքէն զոր կը վայելէ: Իսկ անոնք բուրովին մինակ մնալով պիտի չհասնէին մեծութեան և փառքի այն կատարները, ուրիշ անոնք հիացում և սէր կը ներշնչեն յաջորդող սերունդներու:

Մեր մէջ նկարագրի մեծութիւն է Գրիգոր Պարթև, որ քաւելու համար իր հօր Անակի մեղքը կը զինուորի Տրդատին, կը խոստովանի իր լոյս հաւատքը և չի զոհեր Անահիտին, հակառակ իրեն եղած խոստումներուն և սպառնալիքին:

Մեծութիւն մըն է Սահակ Պարթև, որ հակառակ նախարարներու ճնշումին, կը նախընտրէ վտանգել իր անձն ու զիրքը քան թէ գործակցի Վառապուհի անարժան որդին Արտաշէսը զահնկեց ընել ուզող և անոր տեղ պարսկ մը նստեցնել փափաքող անխորհուրդ նախարարներուն, որպէսզի իր տարաբախտ հօտն ու հիւանդ ոչխարը գերծ մեան օտար գայլերու կատաղութենէն:

Հսկայ մըն է Հացեկացի Մաշտոց, որ պետական քարտուղարի նախանձնի զիրքը թողլով կը նուիրուի մենաւորական խոկումներու, խստակեաց վանականներ պատրաստելու և նուիրուելու թարգմանչական աշխատանքի:

Բայց, եթէ միայն այսքան լինէին Պարթևազն Գրիգորի, Սահակի և Մաշտոցի մեծութիւնները, անոնք հազիւ թէ ցոլացող աստղի մը կեանքն ու փայլը կրնային ունենալ: Մինչդեռ իրողութիւն է որ մեր իմացական երկնակամարին վրայ, թաւալող տարիներն ու դարերը, յաջորդող սերունդներու աչքին աւելի ևս կը բարձրացնեն ասոնց իւրաքանչիւրին հմայքը, կը պայծառացնեն անոնց փայլը, կ'ընդարձակեն ու կը գեղեցկացնեն անոնց մեծութեան ծիրը:

Գաղտնիքը:

Անոնք միշտ գիտակից եղան իրենց քահանայական կոչումին և լիովին կատարեցին իրենց պարտքը Աստուծոյ և ժողովուրդին հանդէպ:

Անոնք երբեք իրենք զիրենք տէր և իշխան չհամարեցին, անձնական հանգիստ և անցաւոր փառք չհետապնդեցին, իրենց անձերն ու զիրքը ի սպաս զրին Աստուծոյ կամքին, հայրենիքի և ազգի օգուտին:

Անոնք բարիքն միայն գործակից եղան, բարին գործեցին, և ամէն բարի գործակցութիւն գնահատանքով ընդունեցին:

Անոնք այնքա՛ն խոնարհ եղան որ իրենց կատարած բոլոր մեծ գործերը Աստուծոյ միայն վերագրեցին:

Ահա ապացոյց մըն ալ թէ անոնք որպէս մշակները Տիրոջ այգւոյն, ոչ միայն շնորհ չէին համարեր իրենց բրածները, այլ համեստաբար կ'ըսէին.

Ծառայք անպիսանք եմք, զոր պարտաւոր առնեմք արարաք (Ղուկ. ԺԷ. 10):

Լուսաւորիչ մեծ է, որովհետեւ Աստուծոյ փառքին և Ժողովուրդի փրկութեան համար չարչարակից լինելով Քրիստոսի, կրցաւ Աւետարանին լոյսը ծաւալել որքան իր խօսքին՝ նոյնքան և աւելի իր կեանքին ազդեցութեամբը:

Սահակ Պարթև մեծ է որքան իր զիրքին և ծագումին նոյնքան և աւելի Աստուծոյ խօսքը ուղիղ մեկնելու և Ժողովուրդին սիրտը անոր բանալու իմաստութեամբն ու աշխատանքովը:

Մեսրոպ Մաշտոց մեծ է, վասնզի ինչպէս որ Պրոմէթէոս երկինքէն կրակը իր օրհնութիւն աշխարհ բերաւ, ինքն ալ «Տիրին փառքը յափշտակեց» հայոց անգիր լեզուն գիրով արձանացնելու և անգիր Ժողովուրդը գիրով անմահացնելու հրաշքը գործեց:

Բայց, այս երեք ընտրեալները, որոնք իրենց կեանքին զեղեցկութեամբն ու հայրենասիրական ծառայութիւններով Հայաստանի երկնակամարին տակ Արագածին, Արարատին և Սիփանին համապատասխան իմացական կատարներ են, շատ բան պիտի կորսնցնէին իրենց հմայքէն, եթէ զարգարուած չլինէին Ս. Հոգիին շնորհներով, եթէ հաւատարմութեամբ իրարու չփոխանցէին և իրենց տաղանդները չհաճարկէին Աստուծոյ փառքին և հայ Ժողովուրդին լուսաւորութեան համար, եթէ բարիքն մէջ չգործակցէին միմեանց, եթէ իրարու, Տրդատի, Վառժապուհի և այնքա՛ն ուրիշներու ա-

ջակցութիւնը չընդունէին և չաշխատէին միասին:

Անոնք յաջողեցան իրական մեծութեան փառքն ու անմահութեան լուսապսակն ընդունիլ, որովհետեւ զիտակցաբար իրենց անձերն ունայնացուցին, որպէսզի Աստուծով լեցուն և Աստուած փառաւորուի:

Այս նպատակով անոնք գործակցեցան իրարու, Տրդատի, Վառժապուհի և միւս բոլոր գործողներուն: Նոր աշխատանք ստեղծեցին, առաքելական իրենց գործը զարգացուցին, որպէսզի Աւետարանի լոյսը ծաւալի հայոց մէջ, որպէսզի Հայաստանէն փարատեն հեթանոսութեան և տգիտութեան խաւարը, որպէսզի հայ հոգիներուն մէջ հաստատեն հայ գիրին լուսեղէն խորանը, որ հայկական մշակոյթին իսկ է իր երկինքնաբան ճառագայթումներով, որոնցմով, իբր Տէրունական Մարմինի և Արեան կը հաղորդուինք Աստուծոյ, մեր հայրերուն և իրարու հոգիներուն:

Զորորդ գարէն ի վեր կենդանի է Լուսաւորչի հաւատքը, վառ է Լուսաւորչի կանթեղը անոր համար որ Ս. Գրիգորի թափած աստուածգիտութեան իւզին վրայ աւելցան պտղութիւնները Տրդատի և Վառժապուհի քրտինքին:

Ս. Մեսրոպ՝ նմանեալ Մովսիսի, ոչ միայն Սինէական նոր բարձունքէ մը գլխին գիւտով հայոց բերաւ օրէնքի Տասնարանեան Նոր Ուխտի կտակարաններուն հետ, այլ լծակցելով Սահակի, Հայաստան բերաւ կենդանի Աստուածը:

Ս. Սահակ, հայացուց Մովսէսն ու մարգարէները, Իսրայէլի իմաստուններուն, բանաստեղծներուն, Նոր Ուխտի՝ աւետարանիչներուն, Պօղոսի, առաքելական գունդին և հայրապետներու դասին հետ միասին:

Ի՞նչպէս չխանդավառուիլ անոնցմով Որք զարդարեցին սփոխաբար զիմաստահասեցնելով լեզուի գիր կենդանի, [նեղին, Հաստատելով լեզուի գիր կենդանի, [նեղին, Հովուել զիս նոր Խաղիլի: (Շարական):

Ի տես այս սքանչելի արդիւնքին ո՞վ պիտի վարանի հաստատելու ստուգութիւնը Դուրեան եղիչէ Վարդապետի խորթափանց պատկերացումին, որով կը պարզուին Սահակ-Մեսրոպեան ստեղծագործութեան նըպատակը և յաջողութեան արդիւնքին:

Գաղսնիքն ա՛յն է որ երբեմն երկուքն ալ տա՛ւ տա՛ւ արցունքներով իրարու հետ

լացին, հո՛ւր հո՛ւր երազներով մեկսեղ հմայեցին, սո՛ւրբ սո՛ւրբ մոմունջներով մեկսեղ աղօթեցին. եւ ինչո՞ւ այս ամենը. — որպէս զի Աստուած հայերէն խօսի, որպէսզի օտար լեզուներու — յունարէն եւ ասորերէն — խղուրբսիւնէն քմեմ չորս հարիւր տարիներէ ի վեր Աւեստաւանին ծառայող ժողովուրդը Աստուծոյ տաճարէն դուրս չելլէ այնպէս՝ ինչպէս իր ցախմիւր կ'ելնէին Արմաւիրի սօսիներուն անցառէն, սօսափիւն եւ սարսափ տանջելով իրենց հետ քան քէ սիրոյ երկնային ազգում մը. որպէսզի Լուսաւորչի զաւակները հոգեկան զմայլումով ողջունէին Յաւիթեանականին մեկ նոր Յայնուրիւնն ալ հայեցի բառերով ու շեշտերով, ու անոնց համար նորագոյն Ուխտի մը չափ արժեք ունենար այն: Ա՛լ այնուհետեւ քերես օտարոտի բան մը չունենար Աստուած(*):

* * *

Ատենէ մը ի վեր սփիւռքի հայերու գոյութեան սպառնացող ծուլումը նուազ վտանգաւոր չէ մեզ համար, քան առաջին դարերու հեթանոսական խաւարը, Արշակունեաց գահին անկումը, քան Հռոմիներու և Պարսիկ կայսրոջական ձգտումները:

Հիմա, երբ մասնաւանդ հայրենի հողին կոռուանն ալ չունինք արտասահմանի մէջ պահելու մեր ցեղային ինքնութիւնը և արժեքները մեր կրօնութեան նպատակը, պէտք ենք աւելի սերտ սիրով գուրգուրալ մեր հոգևոր ժողովուրդին տանջող այն բոլոր ազդակներուն վրայ, որոնք իրը անսպասելի աւանդ կը մնան մեզ Հայաստանեայց եկեղեցիով, Հայ Գիրով և Հայկական Մշակոյթի հանքերով:

Անոնք անցեալին մէջ սնուցին մեզ կենաց հացովն ու բաժակովը, փրկեցին մեզ վերահաս մահերէ՝ վերականգնելով մեր ազգային — կրօնական նկարագիրն ու քաղաքակրթութիւնը:

Անոնց տիրացումն ու ստեղծագործութիւնը, ճշմարիտ մեծութիւնն ու փրկութիւնը եղան մեր փոթորկալից անցեալին և Լուսաւորչիներուն:

Անոնց պահպանութիւնն ու զարգացումը, մեծութիւնն ու պատիւը պէտք է լինին մեր և զաւրք սերունդներուն, քանի որ անոնցմով կ'արժեւորուի մեր ներկան և կ'երաշխաւորուի մեր ապագան:

Բայց այս նպատակին հասնելու համար մենք ալ պարտինք մեր Լուսաւորչիներու և իմաստուն նախնիքներու հետաետեւութեամբ զորձակցիլ իրարու, որպէսզի Աւետարանի լոյսը շողայ անստուեր, մեր տոհմիկ կեանքը ծաղկի բարոյականով և գիտութեամբ, մեծաքանչը հնչէ յաւէտ, և մշտաժառ մնան հայ մշակոյթին քանն ու հայրենի ունեւորութեանց առկայձ լապտերը, հայ տաճարին, զպրոցին և տունին մէջ:

Ասոր համար ալ մեր Լուսաւորչիներու, Ս. Գրիգորի, Սահակի, Մեսրոպի և անոնց բոլոր զորձակցներուն օրինակն ու կտակը, նպատակն ու լաջողութիւնը խրախոյս պէտք է լինին ամենուս:

Աչքի առջև ունենալով այս ամէնը, ի՞նչպէս կրնանք չհետեւիլ Տիրոջ սա պատուէրին:

Միևչիւն զլոյսն ընդ ձեզ ունիք, հաւատացե՛ք ի՛լոյսն, զի որդիք լուսոյ եղիքիք: (Յովհ. ԺԲ. 36):

Կենդանի հաւատքը գործքով կը պրծաւորուի:

Եւ որքա՛ն շատ են ու սուրբ այն գործերը, որոնց կատարումը մեզ լոյս և լուսոյ որդիներ կը դարձնէ:

Հայ Բրիտաններ, պիտի մոռնա՞ք կեանքն ու գործը Լուսաւորչիներուն: Պիտի չյիշէ՞ք և չարդարացնէ՞ք ձեր քրիստոնէական կոչումը:

Դուք եք լոյս աշխարհի:

Պիտի չվառի՞ք գիտութեամբն ու հաւատքովը Լուսաւորչիներուն: Վառ պիտի չպահէ՞ք ազգին լոյսը, որ հայ մշակոյթին է, կրօնքն ու լեզուն, գիրն ու արուեստները, ամէնքն ալ ճառագայթութիւններն Աշխարհի Լոյսին, որ լոյսն է Հայաստանի, Լոյսը Հայ Ազգի:

ԶԳՕՆ Ծ. ՎՐԴ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Միլան

(*) Եղիշէ Վ. Դուրբան, Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ: Տես Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի Աշխարհի Լոյսն ի Հայոց, Բ., Գ. Այրէս, 1939, էջ 123:

Վ. ՏԱՐԱՆԳԻՆ

Բարձերուն քեկնած, քէնոս ու սրտով,
 Արահամն անհուն
 Կը մնար բանտուած օրերէ ի վեր
 Վրանին ներքեւ,
 Աչքն իր սեւեռուն համբուն ամայի,
 Ուրկէ մեկնեցան Սառայի վնուով
 Իսմայիլ, Հագար.
 Խղնի խայք, կորանք,
 Կ'ընկնէին սիրսն իր:

Արահամն անխօս,
 Կը մնար բանտուած իր վրանին տակ,
 Բայց միտքն իր ուկէան
 Խոկումներու լոյծ,
 Ալիքներու պէս իր քումքը փակած,
 Մեծ անապատի աւազներն ի վար՝
 Կ'անէր, կը մեծնար:

Իր ձագէն հեռու քոչունի նըման՝
 Սիրսն իր արիւնոս, անյոյս կը նըչար.
 Ո՛վ փաղցր անդունդ մարդոց հոգիին,
 Որ կը լեցուի լոկ
 Ձերմ արցունքներով...:

Անապատն անա
 Ծով աւազներու.
 Հորիզոնին դէմ երկինքն է անհուն
 Հայելի կախարդ,
 Ու միջոցն ի վար խորսակուած նա է
 Ճամբորդն յոգնասանջ,
 Հուլերէն փուռով
 Սաղարթի նըման:

Անապատն անա,
 Լեցուն ձայներով շնագայլերու,
 Բացուող վիմ մ'ինչպէս
 Ոտներուն անոնց՝
 Որոնք դեռ երէկ այնքան քրտէն
 Իր ծոցը ինկան:

Արեւն անհուն աչք արիւնով լեցուն
 Զիրենի հալածող,
 Զէր շարժէր նոյնիսկ թեր թռչունին
 Ամայփին վերեւ:

Բայց արգար է Տէր,
 Ե՞րբ է մնացեր որքն առանց հացի,
 Եւ թռչունն անթոյն,
 Երբ խաղաղ աչքով նայեր են երկնի
 Կապոյսին անհուն:

Հեռուն, շատ հեռուն,
 Հորիզոններու վարագոյրին դէմ,
 Ովասիսն ահա, թաւ ու ծփացող
 Լուսաւ մը ինչպէս կապոյսներու ծոց:

Յոգնած էր Հագար ու մսամոլոր,
 Գոգն անապատին այդ ախորական,
 Իր փոշին սրտում կ'երթար Իսմայիլ,
 Ծառէն անջատած
 Ուս մ'ինչպէս ցամաք:

— Ո՞ւր կ'երթանք այսպէս,
 Ո՞ւր կը սանիս մեզ
 Ողորմած Աստուած,
 Հորիզոնին դէմ նակասագրին գոց,
 Քալեր եմ Քեզի, կամփիդ անայլայլ,
 Տարիներ երկար,
 Երբ չէր իսկ հրնար ըսուերդ որոշել
 Գետերուն վրայ արցունքներու մութ.
 Եւ այժմ ինկած գիրկն աւազներուն
 Եւ մեծ լըռութեան,
 Քեզի կը յառին անգամ մը նորէն
 Աչքերըս անդունդ,
 Փորում վիշտերու
 Սուր դանակներով,
 Քեզ միայն ունիմ իբրեւ յոյս վերջին՝
 Տէր նախախնամող
 Եւ ամենաշեւ:

Այսպէս կը խոկար,
Վարուած Հագար,
Մահուան համբուն մէջ
Մահն ավափելէն:
Զէր մհածէր ան այլեւս իր վաղուան,
Ծնած էր գերի, ապրած տառաքալս,
Ըսպասելով միշտ արեւին լրման,
Որ չէր շողացած իր հոգիին խոր
Արցունքներէն վերջ:

Զէր ուզեր ապրիլ,
Երբ հովը մահուան կ'ոլորէր այսպէս
Անգուր, անտարբեր,
Հուրներն իր ջանին
Այլեւս նըւաղ:
Վերջալոյսին դէմ կեանքին իր սրտով,
Կը շողար սակայն մոմն Խմայիլի
Օրերուն անոյշ,
Քաղցր, անդիմադիր:
Ամէն ինչ կորսուած կը բուէր իրեն,
Անապատին մէջն այդ անմարդաձայն,
Աւազաբումբին՝ կ'իյնար խորհակուած,
Ինչպէս կը կրփի ծառն արմատախիլ
Հովերէն ուժգին,
Խմայիլ կուլար՝ փարած մօր կուրծքին:
Յետոյ գրկախառն,
Ըսին իրարու մայր ու երեխան,
Մօտ է մեր վախճանն,
Փառք տանք Աստուծոյ
Ու բոլ Ան ընէ դասաստանը մեր:

Զորցած էր արցունքն անոնց բիբերուն,
Խմայիլ կոթնած մօր բազուկներուն
Կը մընար շրւար,
Հօտէն անջատուած գառնուկի նըման:

Սառած կամար էր
Երկինքն անալալ,
Աւազներուն դէմ:

Շրջիս մը գիրենք արքնցուց յանկարծ
Թմբիրէն մահուան,
Իրենց փոլն ի վեր մութին մէջ կաթող
Շողի մը նըման,
Խաղաղ, ժըպսադէմ
Հրեւսակը տեսան:

Կեանքը պարգեւն է Ասուծոյ, Հագա՛ր,
Ուկիսանն ի՞նչ կ'արժէ
Մօտիկը դրուած գութին անսահման
Սիրոյն Ասուծոյ,
Մարդոց ոխին դէմ,
Արեւը ինչպէս ամպերուն վրեւ
Թեւն իր երկարող.
Եւ արեւն Անոր փաղցր է եւ առաս,
Վրան արդարին ու մեղաւորին,
Վրան մարդերու,
Աւխարհին քրեուառ:

Ուլասիսն անա հորիզոնին դէմ,
Իրեւ վերջակէտ քափառումին ձեր,
Ուր հոգեզուարթ
Ծառ, ծաղիկ, կանաչ,
Արեւին ներքեւ կը բանան ժըպիտ,
Ուր հողն յոյզերով գիտէ սարսուռ,
Եւ ջուրերն անուշ հէֆեաթներ ունին
Իրենց ցրթներուն,
Մինչ օդն առնուան գինի մը ինչպէս
Հոգին անուշող:

Հագար՝ արքնցած երազէ մ'անհուն,
Ոչինչ կը տեսնէր
Իր շուրջն ու հեռուն,
Մեկնած էր հրեւսակ,
Հորիզոնին դէմ ուլասիսն աղուոր,
Անոնց նայուածքին՝
Կը փաղցրանար լուռ:

ԵՂԻՎԱՐԴ

Կ Ը Ս Բ Բ Ե Ս . . .

Aimez Ce que jamais on ne verra deux fois
A. de Vigny

Վ. Ա. Գ. Ա. Բ. Ե. Ս. Կ. Ը. Ն.

Կը սիրեմ ես կեանքն ու մարդիկն եւ ամէն բան,
Զի անփոփոխ ոչինչ կըրնայ երկու անգամ
Մարդը տեսնել . . . Զի ամէն ինչ ձեւ ու երանգ
Կը փոխէ յար. ու կը մընայ մեզի պատահմբ:

Մինչ ես կ'ուզեմ պանել պատկերը մարդերուն,
Հոգիիս մէջ իբր յիշատակ մը սեւեռուն.
Բայց կը փոխէ յիշատակն ալ իր ձեւը միշտ.
Եւ կը փոխուին երազ ու սէր, կարօս ու վիշտ:

Եւ կը փոխուին մեր շուրջն ամէն իր ու անհաս,
Լեռ ու հովիտ, դաւտ եւ անտառ եւ անապատ,
Ծով ու ծովափ, խութ ու խարակ, ամպ ու երկին,
Ծեր ու մանուկ ու պարմանի եւ այր ու կին:

Զը կայ բան մը որ մընայ նոյնը բացարձակ,
Անկրկնելի է ամէն ինչ արեւուն տակ,
Ժամանակին մէջ, միջոցին մէջ անսահման
Ոչինչ է նոյն, յաւիտեանէ մինչ յաւիտեան:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ա Ե Ն Ա Ն Ա Յ Բ Ն

Ծառերն Առունի՝
Տե՛ս, կը դողդոջեն
Հովին հարուածէն:

Նըկուն՝ նետահար՝
Կուրծքն իրենց կարկամ
Կ'ըլլայ ուժամ:

Հերարափ, քեւտ,
Կ'ողբան անընդհատ
Ոյժն ու գեղն անցեալ:

Նիկոսիա,

Դագաղն՝ ուտեում,
Շուրթին՝ երգ քաղման
Թափօ՛րն է մահուան:

Համակերպ, ճըլու,
Քընացէ՛ք, փոքրեր,
Նըսեմ նինջը ձեր:

Միշտ երազելով
Կենարար Գարնան
Խոստումն անխափան:

Ն. Պ. ԶԱՓԱՏԱՐԵԱՆ

ԲԵՆԵՄԻՐԵԿԵՆ

ՍԱԿԱԻԱԴԵՊ ԲԱՅԱՐՄԱՏՆԵՐ^(*)

Մեր լեզուն մէջ այժմ կը գործածուին բազմաթիւ բայեր, որոնց արմատները երբեք չեն կիրարկուած գրաւորագէտ, կամ այնքան հազուադէպ եղած է անոնց կիրառութիւնը, որ շատեր անտեղեակ մնացած են բնականաբար:

Բայակերտութեան պահուն արմատ բառին պարունակած ի կամ ու ձայնաւորները կը կորսուին միշտ: Սակայն միայն անոնք չեն որ կ'իյնան. երբեմն կորսուած կը տեսնենք ուրիշ ձայնաւորներ ալ. ինչպէս, ա, ե, ո, մանաւանդ աշխարհաբարի մէջ: Հետեւաբար դժուարութիւն կը ծագի ճշդելու թէ ի՞նչ է բային մէջէն պակսող ձայնաւորը:

Ոմանք, փորձելով ենթադրաբար վերականգնել կորսուած, եւ կամ այնպէս կարծուած արմատներ, ինկած են մօլորանքի մէջ: Սակաւ չեն նաեւ գրողներ, որոնք նոր բարդութիւններ կը կերտեն անգոյ կամ թիւր արմատներով:

Կորսուած արմատները գտնելու ապահովագոյն կերպն էր, փնտռել զանոնք բարդ կամ նախածանց բառերու վերջաւորութեան մէջ, ուր անոնք իրենց հարադատ ձևով կը ներկայանան: Երբ գործածուած են առանց հոլովուելու, ի հարկէ այսպիսի նպաստաւոր հանգամանքներ ամէն արմատի համար չեն պատահիր, բայց գոնէ գտնուածները քննել և օգտագործել կարելի էր:

Մենք անօգուտ չհամարեցինք հաւաքել այդ կարգի արմատներէն շարք մը, զոր կու տանք ստորեւ, բայերու այբուբենական կարգով: Ներկայացուած իւրաքանչիւր արմատի զոյգութիւնը ապացուցուած է ընդհանրապէս մէկ կամ աւելի բարդ կամ ածանցեալ բառերով՝ կիրարկուած մեր հին մատենագրութեան մէջ:

Բրդել — բուրդ — ջարդուբուրդ:

Բրել — բիր — գետնարիւր, երկրարիւր, հողարիւր:

Դարտկել — դատարկել — դատարկ:

Դղրդել — գղորդ — (Ղ. Փարպեցի):

Դրդել — դրուդ — (Յովհ. Երզնկացի):

Զրկել — զիրկ աւելի հին կ'երևի քան զուրկ — անզիրկ, զգայազիրկ, հայրենազիրկ — բանազուրկ, հայրենազուրկ:

Թմրիլ — թմուր — (Վարդան Վրդ.) — Սակայն ըստ բազմաց թմրիլի արմատն է թմրիւր, որմէ թմրիլի, և բի անկումով թմրիլ: Աստուածաշունչի մէջ թմրիլ և թմրութիւն ձևերը միայն կը տեսնուին:

Թրջել — թուրջ — (Դիրք Վաստակոյ) — Կասկածելի են թրիջ, անթրիջ:

Լմել — լում — զիւրաւում (թրգմ. Բարսեղի Կեսարացոյ):

Լուտալ — լոյտ — (թրգմ. Փիլոնի):

Սամրիլ — խամուր — անխամուր, արագախամուր, զիւրախամուր, վաղախամուր:

Սղել — խուզ — անխուզ, ծայրախուզ, կենախուզ:

Սլրտիլ — խլիրտ — անխլիրտ — (թրգմ. Փիլոնի):

Սմել — խում — անխում — (Նորագիտ Մնացորդաց, Ա. Դիրք, ԻԳ, 29):

Սրել — խր — աւազախր — (Յովհանէս Պատմաբան):

Սրաչիլ — խրտ — խրտխրտ:

Մծել — ծուծ — թարախածուծ, կաթնածուծ, կոպածուծ, մեղրածուծ, ուղղածուծ:

Կտտել — կտուտ — Այլ է կտիտ:

Կտրել — կտուր — (Անանիա Շիրակացի) — Արմատակտուր, հատակտուր (Յովհանէս Պատմաբան), միջակտուր (Մ.

(*) Արտատպուած Հասկէն (1938 էջ 110), կարեւոր յաւելումներով:

Խորհնացի, եւային), մտակաւոր (Գաղտ. Ե.), Բացակաութիւն, երկակաութիւն, ծայրակաութիւն, կարճակաութիւն, կրկնակաութիւն, շրջակաութիւն — կասկածելի են կտրի, հատուկաբար:

Կրծել — կուրծ — արծաթակուրծ, արմատակուրծ, կաշառակուրծ:

Կրկնել — կրկնիտ աւելի՛ քան կրկուտ — աւանջկրկնիտ, բանակրկնիտ, զերեզմանակրկնիտ, մանրակրկնիտ, ներբակրկնիտ:

Կրճել — կըրճ — կը թուի բնածայն բառ:

Կքիլ — Այս բային արմատը քանի մը գաւառական բարբառներու մէջ միայն կ'երևի կով կամ կի՛ք ձևերով: — Կիք = Ամուր, պինդ, ուրիշն Կքել = Ամուր քաշել չուանը: Հնագոյն բառարան մը սակայն, 1306 թուին գրուած (Ձեռ. Ս. Յ. Թ. 2481 էջ 49) ունի Կուք = Խոնարհ, որ նախընտրելի է: Հնչել — հունչ և ո՛չ հինչ — բազմահունչ — (թրգմ. Սեբերիանոսի):

Հրել — տես Խրել:

Ձգատալ — ձգեալ — (Բժշկարան Մխիթարայ):

Ճմել — ճմուել — ճմուռ:

Մխրճել — մխրճ — (Թրգմ. Սեկերբերանի):

Մկրտել — մխրճել:

Մղել — մուղ — ճակատամուղ (Փաւստոս), ջրմուղ, ռազմամուղ:

Մշտել — մուշտ — (Յովհ. Երզնկացի):

Մռել — մուռ — լուռմուռ:

Մտխել — մտխ (Տփղիսի բարբառ):

Մրցիլ — մուրց — անմուրց, մուրցացի: — Վերջին բառին մէջ ու բացառաբար չէ կորսուած:

Շլրտիլ = Խլրտիլ:

Շպտիլ — հպտիլ, հտպտել — հտպիտ:

Շփել — շուփ — ամպաշուփ — (Ազաթանգեղոս), ռանաշուփ:

Պառկիլ — պառկ = կռնակ (Չարսան-ձագ):

Պճնել — պճին (ք) և ո՛չ պճն: — Հայ լեզուն լոկ բաղաձայններով կազմուած արմատ չունի:

Պտուել — պտիւ — աղբապտիւ — (Ներսէս Լամբրոնացի):

Պտտիլ — [պտտտիլ] — պտոյտ:

Պրծիլ — պուրծ — մազապուրծ (Յովհ. Երզնկացի), անձնապուրծ:

Ջնջել — ջինջ՝ ընդհանրապէս. — արմատաջինջ, բնաջինջ, զժուարաջինջ, համայնաջինջ, համաջինջ, սաստկաջինջ, սրբաջինջ. — կան նաև անջունջ, համաջունջ, սրբաջունջ:

Սաղրել — սաղիր — չարատաղիր:

Սխմել — սեղմել — սեղմ:

Սմքիլ — ցամքիլ — ցամաք:

Վատնել — վատին — վայրափատին (Սեբերիանոս, եային):

Յնդիլ — ցունդ — բազմացունդ (Ազաթանգեղոս):

Յտել — ցիտ — դանակացիտ:

Փաթթել — փաթաթել — փաթաթ:

Փխրել — փուխր — (Գրք Վաստակոյ). — Դիւրափուխր: — Կասկածելի կըրնայ համարուիլ դիւրափուխր:

Փնտռել — պտռել:

Փչել — փուչ — դիւրափուչ (Թ. Սրժրունի):

Քչել — քիչ — կը թուի բնածայն բառ:

Բազմաթիւ բայեր կան, որոնց արմատներուն ճշգումը չէ կատարուած տակաւին, կամ եթէ կատարուած է, երևան բերուած արմատները ցարդ մնացած են մասնագէտներու սեփականութիւն և չեն ամփոփուած հայ լեզուի զանաւարտներուն մէջ:

Ն. ԵՊՍ. ԽՈՎԱԿԱՆ

ԳԻԼԳԱՄԷՇԻ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

ՍԻՒՆԱԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

181. — Ես՝ Գիլգամէշ, կ'ուզեմ տեսնել
ան՝ որուն մասին կը խօսին.
182. — որուն անունով երկիրներն են շա-
րունակաբար լի.
183. — նուաճեմ պիտի զինքը մայրիննու
անտառին մէջ.
184. — (Թէ) որքան հօգը է շառաւիղն
Ուրուկի,
185. — պիտի երկրին լսել տամ.
186. — զնեմ պիտի ձեռքս, ու մայրիննը
կտրեմ.
187. — պիտի ինձ համար, յաւերժական ա-
նուն մը կերտեմ:
188. — երէցները քառուղեան Ուրուկի,
189. — պատասխանեցին Գիլգամէշին:
190. — «Պարման ես դու՝ ո՞վ Գիլգամէշ,
քու սիրտն է քեզ տարած.
191. — չես գիտեր զուն այն ինչ որ կ'ու-
զես ընել.
192. — կը լսենք որ Քուվաւայի երեւոյթն
է տարբեր.
193. — ո՞վ է ան, որ անոր զէնքերուն
[կարենայ ընդդիմանալ:
194. — Տասը հազար [փարսախ] (հեռաւո-
րութեամբ) կը տարածուի(?) ան-
տառը.
195. — ո՞վ է ան, [որ պիտի] իջնէր ա-
նոր խորը.
196. — Քուվաւան՝ իր գոչիւնն է ջրհեղեղ
փոթորիկը,
197. — բերանն է հուր, շունչը՝ մահ:
198. — Ինչո՞ւ կը փափաքիս (արդարեւ)
այս բանը ընել:
199. — Անհաւասար մարտ մըն է
Քուվաւայի:
200. — երբ Գիլգամէշ լսեց ճառն իր խոր-
հրդատուներուն,
201. — նախեալ [իր] բարեկամին, ու
ժպտեցաւ:
202. — Հիմա, բարեկամ. ինչպէս [որ
կ'ըսեմ],
203. — եթէ իրմէ կը վախնամ
204. — [կ'ուզեմ] երթալ(?)

բարեկամներուն՝ Գիլգամէշին և Էնկիդուին
միջև երկարածգուռող մտերմիկ խօսակցու-
թիւնը. բնագիրը երբ հասկնալի կը դառ-
նայ, երէցները կը տեղացնեն իրենց սրտա-
բուխ մաղթանքներուն յորձանքը Գիլգա-
մէշին վրայ:

212. — «Թող քու աստուածը [պաշտպանէ]
քեզ.
213. — [Թող առաջնորդէ քեզ] [ապա] հո-
վաբար (դէպի տուն՝ վերադարձի)
ճամբուն վրայ.
214. — [վերադարձնէ քեզ] քարափն Ու-
րուկի[ն]:
215. — Գիլգամէշ երկրպագեց [Շամաշի
առաջ, բարձրացուց իր ձեռքերը՝
ըսելով]:
216. — «Ոտքերը զորս ըսին
217. — Կ'երթամ, ո՞վ Շամաշ, [քեզի]
ձեռքեր[ս] [կ'երկարեմ],
218. — յետ այսու, անվտանգ մնայ թող
[իմ] հոգին.
219. — վերադարձուր զիս, քարափն [Ու-
րուկի],
220. — տարածէ (դիր) [իմ վրայ] (քու)
հովանին:
221. — Գիլգամէշ կանչեց [իր բարեկամը],
222. — [ու քննեց] անոր գուշակութիւնը:

ՍԻՒՆԱԿ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

229. — Արտասուքները [կը] հո[սին] Գիլ-
գամէշի [աչքերէն]:
230. — « . . . ուղի մը, զոր չեմ երբէք
թեւալ կոխած:
231. — . . . չեմ գիտեր,
232. — . . . ողջ առողջ պիտի մնամ,
233. — . . . զուարթ սրտով.
234. —
235. — [Պիտի քեզ համար] գահ մը [հաս-
տատեմ]:
236. — [Բերին(?) իր հանդերձանքը՝
237. — մեծ [թու]րեր,
238. — [աղեղ] ու կապարճ,
239. — դրին (իր) ձեռքերուն [մէջ]:
240. — [Առ]աւ կացինները,
241. — . . . իր կապարճը,
242. — Անշանի⁽⁵⁴⁾ [աղեղը].

Բնագրային լրատ մը կ'ընդմիջէ երկու

(54) Այժմու արեւմտեան Պարսկաստանի, հին
ելամի մէջ գտնուող հարաւային գաւառ մը:

243. — [դրաւ իր թու]րը իր գօտիւն մէջ.
 244. — . . . (ու) քաւեցին:
 245. — [ժողովուրդը] կը մօտենար [Գիւ-
 դամէշին]:
 246. — «[Ե՛րբ] պիտի Ուրուկ վերադառ-
 նաս» (կ'ըսէին անոնք):
 247. — [Երէ]ցները զինքը օրհնեցին,
 248. — ուղեւորութեան (շուրջ) Գիւդամէշը
 խրատեցին:
 249. — «[Ի՛նչ] ապաւինիր քու արիւթեան,
 ո՛վ Գիւդամէշ,
 250. — [աչքեր]դ ըլլան թող արթուն⁽⁵⁵⁾.
 խնայէ ինքզինքիդ.
 251. — [թող] էնկիդուն երթայ քու առ-
 ջեւէն.
 252. — տեսած է ան ճամբան. կտրած է
 ան ուղին:
 253. — Անտառին [մէջ], բոլոր անցքերը
 254. — Քուվաժայի սպրդիւ⁽⁵⁶⁾ տուր զինքը:
 255. — [Ով որ կ'երթայ] առջեւէն, կ'ա-
 զատէ ընկերը.
 256. — անոր [աչ]քերն ըլլան թող արթուն,
 [թող խնայէ ինքզինքին].
 257. — [թող] Շամաշ քեզ [չահիւ տայ]
 քու յաղթանակը.
 258. — ցուցնէ թող ան քու աչքերուն,
 ինչ որ քու բերանն է արտաբերած.
 259. — բանայ թող ան քեզ փակ ուղին.
 260. — բանայ ան քեզ ճամբան, քու քայ-
 ւին առաջ.
 261. — բանայ ան քեզ լեռը՝ քու ոտքին.
 262. — թող զիշերը բերէ քեզ բաներ՝ (ո-
 բոնցմով) պիտի բերկրիս.
 263. — թող Լուգալբանդան⁽⁵⁷⁾ կենայ քու
 կողքին,
 264. — քու յաղթանակին մէջ:
 265. — Շահէ՛ քու յաղթանակը, մանուկի
 մը պէս.
 266. — Քուվաժայի գետին մէջ, որուն
 համար դուն կը ճգնիս,
 267. — լուայ քու ոտքերը.
 268. — երեկոյեան հանգստիդ փորէ հոր մը.
 269. — ջինջ ջուր ըլլայ թող միշտ քու
 ջրամաշիկին մէջ.

270. — [զո]վ ջուր մատուցանէ Շամաշին.
 271. — [միշտ] ի մօտ ունեցիր Լուգալ-
 բանդան:
 272. — [էնկ]իդուն բացաւ իր բերանը ու
 ըսաւ Գիւդամէշին:
 273. — « ել [քու] ուղեւորու-
 թեան.
 274. — [թող չ]զար[հուրի] քու սիրտը.
 ինծի՛ նայէ.
 275. — . . . գիտեմ իր բնակավայրը.
 276. — [ճանապարհը] դոր Քուվաժան սո-
 վոր է կտրել.
 277. — հրամայէ՛ . . . անոնց
 278-281. — (լրատ):
 282. — [Քուվաժան՝ որուն անունը] կը
 լեցնէ [շարու]նակաբար [երկիրը].
 283. — [էնկիդուն հետ] որ իմ հետ կ'եր-
 թայ.
 284. — [պիտի հետեւիմ] ձեր [սօս]քերուն
 հաճոյքովս:
 285. — [Երէցները երբ լսեցին] իր այս
 ճառը,
 286. — դր[ին] զիցազնը ճամբու:
 287. — «Դեմ, Գիւդամէշ . . . [լաւ ըլլայ
 թող].
 288. — քու աստուածը քալէ թող [քու
 կողքին].
 289. — թող ան ցուցնէ [քու աչքերուն],
 [ինչ որ քու բերանն է արտաբերած]»:

Հին բաբելական բնագիրը կ'ընդհատուի
 երեք ծայրատուած տողերէ վերջ. զրոյցը
 տակայն կը շարունակուի ասուրական բնա-
 գրին մէջ, իր կրկնութիւններով հին բաբել-
 ական բնագրէն, տող 147էն սկսեալ:

ԱՍՈՒՐԱԿԱՆ ԲՆԱԳԻՐԸ

ՍԻՆԼԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

1. — [Երէցները բացին իրենց բերանը ու
 ըսին Գիւդամէշին]:
2. — «Գիւդամէշ, [մ]ի՛ ապաւինիր [քու]
 համակ դօրու [թեան].
3. — թող քու . . . յազենան. . . .
4. — Ան որ կ'երթայ առջեւէն, կ'ազատէ
 ընկերը.
5. — ան որ գիտէ ուղին, կը թեւարկէ
 իր բարեկամը.
6. — թող էնկիդուն քալէ քու առջեւէն.

⁽⁵⁵⁾ [i-na]-ka shu-wu-ra-ma, տե՛ս Zeitschrift
 für Assyriologie, 1934, XLII, էջ 110. Pritchard,
 Ancient . . . էջ 80.

⁽⁵⁶⁾ Hul-lip-shu, տե՛ս վերոյիշեալ հանդէսը,
 էջ 111. Նոյնը . . . Ancient, էջ 80.

⁽⁵⁷⁾ Պահապան աստուածը Գիւդամէշի.

7. — գիտէ ան ճանապարհը մայրիներու անտառին.
8. — տեսած է ան մարտ, եփուն է ան կոուի մէջ.
9. — թող էնկիզուն պաշտպանէ բարեկամը, թեւարկէ ընկերը.
10. — փոսերուն վրայէն, թող կրէ անոր մարմինը.
11. — մեր հաւաքոյթին մէջ փոյթ տա՝ ծեցինք քու հանդէպ, ս'դ թագաւոր.
12. — փոխադարձաբար, զուն ալ մեզի ուղադրութիւն ընծայէ, ս'դ թագաւոր.
13. — Գիւղամէշ բացաւ իր բերանը, ու խօսեցաւ.
14. — ըսելով էնկիզունին.
15. — «Ե՛կ, բարեկամ, երթանք Եգլմազի(58) (տաճարը),
16. — մեծ գլխոյ՝ Նինսունի առաջ.
17. — Նինսուն՝ խմատունը, որ հմուտ է ամէն գիտութեան,
18. — պիտի ան խոհեմ քաղեր յանձնարարէ մեր ոտքերուն:
19. — Իրարու ձեռքէն բռնելով,
20. — Գիւղամէշն ու էնկիզունը գացին Եգլմազ,
21. — Նինսունի առաջ՝ մեծ գլխոյն.
22. — Գիւղամէշ առաջ անցաւ ու մտաւ [տաճարը]:
23. — «Ո՛ր էնինսուն, պիտի անվեհերօրէն(59) գործեմ
24. — Հեռաւոր ուղեւորութիւն մը՝ դէ[պի Քուսմարան].
25. — անորոշ մ[ար]տ մը [գլխադրաւեմ պիտի].
26. — [ուղի մը] զոր չեմ գիտեր կարեմ պիտի].
27. — [մինչև այն օրը, որ երթամ և վերադառնամ].
28. — [մինչև որ հասնիմ մայրիներու անտառը].
29. — [մինչև որ սպաննեմ ահեղ Քուսմարան].
30. — [ու փճացնեմ երկրէն ամէն չարիք՝ որոնք խորշիկի են Շամաշին

(58) «Մեծ պալատ» Նշանակող:

(59) Ag-da-shir, տե՛ս Zeitschrift für Assyriologie, 1934, XLII, էջ 111. Նաև James B. Pritchard, Ancient Near Eastern Texts . . . էջ 81.

31. — [հայցէ Շամաշին ինծի համար].
(Կոտորուածք)

Ս Ի Ո Ն Ա Կ Ե Բ Կ Ը Ո Ր Դ

1. — [Նինսուն] մտաւ [իր սենեակը].
2. —
3. — [հագուեցաւ զգեստ մը] որ կը յարմարի իր մա[րմ]նին.
4. — [զրաւ լանջականը] որ կը պատշաճի իր կուրծքին.
5. — զրաւ իր խոյրը:
6. — գետինը
7. — մա[ղցեցաւ] ան
բարձրացաւ տանիք.
8. — Ելաւ խունկ մատուցանեց Շամաշին.
9. — զետեղեց ըն[ծան ու] բարձրացուց իր ձեռքերը Շամաշի առաջ:
10. — «Ինչո՞ւ, Գիւղամէշը ինծի իբրեւ զա[ւակ] տալով, անհանդարտ սըրտով մ'օժտեցիր զինքը,
11. — ու այժմ յուզեցիր զուն զինքը, ու ան կ'երթայ՝
12. — հեռաւոր ուղեւորութեան մը, Քուսմարային վայրը,
13. — գլխադրաւեւում մարտ մը, զոր ան չի գիտեր.
14. — կտրել ուղի մ'անորոշ.
15. — մինչև այն օրը որ երթայ և վերադառնայ.
16. — մինչև որ մայրիներու անտառը հասնի.
17. — մինչև որ սպաննէ կատաղի Քուսմարան,
18. — ու ջնջէ երկրէն ամէն չարիք՝ որոնցմէ կը զարշիտ զուն.
19. — այն օրը որ զուն
20. — . . . թող Այան՝ (քու) ամուսինը, յիշեցնէ քեզ
21. — [յանձնարարէ] զինքը գիշերուայ դէտերուն:
(մեծ լրատ մը)

Ս Ի Ո Ն Ա Կ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

15. — Մարեց ան(60) խունկը
16. — կանչեց ան էնկիզուն, ու հազորդեց [անոր՝ իր] պատգամը:

(60) Գիւղամէշի մայրը:

17. — «Հոօր Էնկիդու, դուն (որ) չես
պտուղը իմ արգանդին,
18. — որդեգրեցի⁽⁶¹⁾(?) քեզ հիմա,
19. — Գիլգամէշի նուէրներով⁽⁶²⁾,
20. — քրմուհիները, մեհենասպանները,
ուխտեալները⁽⁶³⁾,
21. — . . . զեռեղեց Էնկիդուի վզին չուրջ:
22. — Քրմուհիները առին [Էնկիդուն իրենց
հետ] .
23. — ու աստուածներու դուտերը մեծ-
ցու[ցին զինքը] .
24. — Ես եմ Էնկիդուն
25. — Էնկիդուն . . . Գիլգամէշը
- 26-27. —
28. — մին[չև որ եր]թայ (և) վ[երադառ-
նայ, մինչև որ հասնի մայրիներու]
ան[տառը] .
29. — թող ըլլայ ամի[ս] մը
30. — թող ըլլայ տա[րի] մը

Ս Ի Ն Ա Կ Վ Ե Ց Ե Ր Ո Ր Դ

8. — «Թող [Էնկիդուն] թե[ւարկէ քարե-
կամը, պաշտպանէ ընկերը] .
9. — փոսերուն վրայէն . [փոխադրէ թող
անոր մարմինը] .
10. — մեր հաւաքոյթին մէջ, [փոյթ տա-
ծեցինք քու հանդէպ, ո՛վ արքայ] .
11. — փոխադարձաբար, [մեզի ուշադրու-
թիւն ընծայէ [ո՛վ թագաւոր]] .
12. — Էնկիդուն բացաւ իր բերանը [ու
խօսեցաւ]
13. — ըսելով [Գիլգամէշին] .
14. — «Բարեկամ, դար[ձիր
15. — ուղի մը ոչ» .

(⁶¹) S^b Zeitschrift für Assyriologie, 1934, XLII, էջ 112. Նոյնպէս A. Heidel, The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels, Chicago, Illinois, 1946, էջ 42.

(⁶²) S^b «Վերոյիշեալ աղբւրքը, նոյն էջը՝ Նոյնպէս, Albert Schott, Das Gilgamesh-Epos, Leipzig, 1934, էջ 33.

(⁶³) Բարեկան տաճարի նուիրապետութեան պատկանող զանազան դասու քրմուհիներ.

Տ Ա Ն Տ Ա Կ Զ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Դժբախտաբար, կը պակսին առաջին չորս սիւնակները. այս լրատը հաւանաբար պարունակած ըլլալ կը թուի շահեկան նկա-
րագրականը մայրիներու անտառին ճակա-
տագրական ուղեւորութեան, որուն մասին կ'ականարկէ կանխող սիւնակի վերջաւորու-
թիւնը: Ուրուկէն արտահոգուած բեկոր
մը, յատկանշական զուգահեռական մը կը
պարզէ որոշ չափով այդ կորսուած երթի-
քոյցին, հրատարակուած A. Falkensteinի
կողմէ, Literarische Keilschrifttexte aus Uruk,
Berlin, 1931, թիւ 39:

Ս Ի Ն Ա Կ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

1. — [Քսան] փարսախէ վերջ, կտրեցին՝
(կերան) պատառ մը .
2. — [երեսուն (յաւելուածական) փար-
սախէ [վերջ] կանգ առին զիշերուայ
համար] .
3. — [Երեսուն փար]սախ քալեցին ամբողջ
օրը .
4. — [Լէկ ամ]սուայ և տասնըհինգ օր-
ուայ [ուղին] կտրեցին(?) երեք օրէն .
5. — [Շամաշի առաջ, հոր] մը փորեցին .

Ս Ի Ն Ա Կ Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

1. — Քսան փարսախէ վերջ կտ[րեցին]
(կերան) [պատառ մը] .
2. — Երեսուն (յաւելուածական) փարսա-
խէ վերջ, [կանգ առին զիշերուան
համար] .
3. — Երեսուն փարսախ քա[լեցին ամբողջ
օրը] .
4. — Մէկ ամսուայ [և տասնըհինգ օր-
ուայ] ուղին [կտրեցին(?) երեք օրէն],
(կտրուածք)

Ա Ն Ո Ւ Շ Ա Ւ Ա Ն Ա Բ Դ . Զ Դ Զ Ա Ն Ա Ն

(Շարունակելի՞ 9)

ՊԵՏՐԵ-ԲԱՆԵՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԾԱԿՈՒՆԻ

Պ. Ա. Մ.

ՇԱՊՈՒՆ Բ.

1. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ

Հայր և որդի։ Արշակ և Պապ։
Որդին կը յաջորդէ հօրը Հայաստանի
գահին վրայ։

Երկուքն ալ աննկուն մարտնչողներ
վիթխարի հակառակորդներու դէմ, թէ՛
արտաքին և թէ՛ ներքին ճակատներուն։

Ապշեցուցիչ նմանութիւններ երկուքին
ալ թագաւորական գործունէութիւնը կը
բնորոշեն։

Զոյգ ծանրակշիւ մտահոգութիւններ
երկուքն ալ կը չարարեն անդադար իրենց
իշխանութեան բոլոր օրերուն։

Առաջին։ Հզօր և մէկդմէկու կատաղի
ոխերիմ երկու դրացի կայսրութիւններու
— Պարսկական և Հռոմէական — սադրանք-
ներու ցանցին մէջ ինկած, պետական ինչ-
պիսի՞ արտաքին քաղաքականութիւն մը
հարկ է իւրացնել և վարել, որ եթէ Հա-
յաստանի բախտին վերջ ի վերջոյ նպաս-
տաւոր իսկ չհանդիսանայ, զոնէ նուազա-
զոյն աստիճանի իջեցնէ անխուսափելի
վտանգը։

Երկրորդ։ Հայաստանի նախարարական
աւագանիին և կաթողիկոսական իշխանու-
թեան հանդէպ ի՞նչ քաղաքականութիւն
որդեգրել, որպէսզի Արշակունի հնադարեան
գահին հետզհետէ քայքայուող հեղինակու-
թիւնը վերստին իր առաջնական անկապտելի
գօրութեան տիրանայ։

Հայր և որդի։

Երկուքն ալ, դեռ պատանի, իւրա-
քանչիւրը իր կարգին, օտար թագաւորէ
մը կը ստանայ իր թագը։ Հայրը կրցաւ
զայն պահել մօտաւորապէս երեսուն տարի։
Որդին՝ հազիւ եօթ տարի։

Երկուքն ալ կը փակեն իրենց փո-

թորկալի կեանքին զիրքը եղբրական վախ-
ճանով։ Վախճան՝ որ ոչ մէկ ուրիշ Ար-
շակունի արքայի վիճակուեցաւ։ Հայրը
կը ստանայ ողբերգական հարուածը Պար-
սիկ թագաւորէն, օգնութեամբ ոխերիմ
հայ պարսկասէր նախարարներու։ Որդին՝
ահաւի վերջակէտը կ'ընդունի Հռոմէական
կայսրէն, դաւադիր օժանդակութեամբ հայ
բազանգասէր նախարարներու։

Պապ թագաւորի անձը և գործունէու-
թիւնը հասկնալու համար, անհրաժեշտ է
ծանօթանալ իր հօր շրջանի անցքերուն և
անձերուն։

Անկարելի է զրել Հայաստանի քաղա-
քական պատմութիւնը առանց հանգամա-
նօրէն անդրադառնալու հզօր դրացիներու
մշակած քաղաքականութեան և փոխարա-
բերութիւններուն։ Այս առաւելապէս ճիշտ
է մանաւանդ Զորրօրդ դարու պարագային։

Իւր աշխարհագրական դիրքին պատ-
ճառաւ հայ ժողովուրդին հայրենիքը, եր-
կու հազար տարուայ պատմութեան ըն-
թացքին, սկսած Մեծն Տիգրանի մահէն
մինչև մեր օրերը, ենթարկուած Յնաց ի-
րերամարտ դրացիներու արիւնջուայ մըր-
ցակցութեան պատճառած սարսափներուն։
Անմեղապարտ կոռախնձոր մը, որ իր իսկ
տան մէջ ազատ չի կրնար շնչել, և կա-
մայ ակամայ թոյլ պէտք է տայ թշնամի
բանակներուն իր սահմանները ոտնակոխե-
լու և իր գաւառները աւրտկելու։

Ու այս դրացի պետութիւնները, բացի
կովկասեան ազգերէն, միշտ ալ աւելի զօ-
րեղ հանդիսացան քան Հայաստանը։

Ահա Մեծն Տիգրանի մահուան յաջոր-
դող տարիներուն մեզ կը դիմադրաւէ հայ
քաղաքական ճակատագրի այս ողբերգա-
կան կրկէօին առաջին մրցորդ զոյգը։ Պար-
թևաստան և Հռոմ։ Այս կը տեսէ զրեթէ
երեք հարիւր տարի։ Յետոյ Սասանեան
Պարսկաստան և Բիւզանդիոն, չորս հա-
րիւր տարի։ Ապա, Բիւզանդիոն և Մահմե-
տական իշխանութիւններ, Արաբ, Սել-
ճուկ, Մոնկոլ, Թուրք, զրեթէ եօթ հարիւր
տարի։ Եւ վերջապէս, Թուրքիա, Պարս-
կաստան, յետոյ Ռուսիա, մինչև մեր օ-
րերը։

Ի՞նչպէս կրնաս Հայ ժողովուրդի քա-
ղաքական պատմութիւնը զրել առանց այս
արտաքին անխուսափելի պարտադրանքի

դարաւոր և այլազան ծախքերուն ծանօթանալու:

Կրնանք որոշապէս ըսել թէ քաղաքացիական այդ յամառ մրցակցութեան ամենէն աւելի ճգնաժամային գործօն չըլանը եղաւ Զորորդ դարը, մանաւանդ Արշակ և Պապ թագաւորներու իշխանութեան տարիներուն: Այնքան կատաղի, որ Պապի մահէն հազիւ տաս տարի անցած, երկու հակամարտ պետութիւններ հայկական տեղածածը լուծելու ուրիշ կերպ չէին գտներ քացի Հայաստանը բաժնելէ երկու կայսրութիւններու միջև:

Այս բաժանումն իսկ հեռու պիտի ըլլար երկարատեւ խաղաղութեան մը գրաւականը ըլլալէ զաւելք 250 տարիներու ընթացքին՝ յաջ Բիւզանդական և Պարսիկ տէրութեանց: Սակայն այդ զուրս կը մնայ մեր այս գործի առաջադրած ժամանակաշրջանէն:

Զորորդ դարուն, Հայաստանի մէջ և շուրջ կատարուող յուզումնալի տրամին դերակատարներէն, հայ և օտարազգի, ամենէն կարեւորը, չըսելու համար ահարկուն է Շապուհ Բ. Պարսկաստանի թագաւորը:

Երբ կը դիտենք Հայաստանի և Մերձաւոր Արեւելքի տարածուն և խոնուած թատերաբեմին վրայ եկող գացող գործիչները, ինչպէս, Արշակ, Պապ, Ներսէս Կաթողիկոս, Փառանձեմ թագուհի, Անդոզկ Սիւնի, Արշաւիր Կամսարական, Վասակ և Մուշեղ Մամիկոնեաններ, Մերութան Արծրունի, Կոստանդինոս Կայսր, Յուլիանոս Կայսր, Յովիանոս Կայսր, Վաղէս Կայսր, Տերենտիոս Կոմս, Տրայանոս զօրավար, Բարսեղ Կեսարացի, ասոնցմէ և ո՛չ մէկը այնքան երկար մեր ուշադրութիւնը կը գրաւէ և մեր մտահոգ խորհրդածութեան առարկան կ'ըլլայ որքան Շապուհ Բ., ամենամեծը Սասանեան քսանութ արքաներուն, քացի Խոսրով Անուշիրուանէն:

Սա ա՛լ աւելի երկար ապրեցաւ քան միւսները: Բոլոր կարեւոր դերակատարները մին միւսին ետեւէ մեռան, և վերջ ի վերջոյ Շապուհի կատաղի անհատականութիւնը տիրապետեց բեմին:

Ան ժամանակակիցը եղաւ ինը Հռոմէական կայսրերու, Գաղերիոս, Կոստանդին, Կոստանդինոս, Յուլիանոս, Յովիանոս,

Վաղենտինոս Ա., Վաղէս, Գրատիանոս, և Վաղենտինոս Բ.: Իսկ իր օրով Հայաստանի Արշակունի գահը յաջորդաբար գրաւեցին Մեծն Տրդատ, Խոսրով, Տիրան, Արշակ Բ., Պապ և Վարազդատ:

Եթէ ըսենք թէ Շապուհ, հակառակ օտարազգի մը ըլլալուն, Հայաստանի այդ ատենուան քաղաքական պատմութեան զըլխաւոր դերակատարն է, հաստատ իրողութիւն մը չափազանցած չենք ըլլար: Իր մօլ կը սկսի հայկական երբեմնի պատկառազգու մարտական ուժին ջլատումը: Անոր յամառ գործունէութեան արդիւնքն է որ Հայ Արշակունիներուն հեղինակութիւնը քայքայման ճամբան կը քանչ: Հայ իշխաններու այն խումբը, որ դիւրութեան համար Պարսկական Կուսակցութիւն պիտի կուչենք յետ այսու, Շապուհի կողմէ իր ծրարային ցուցմունքները ստացած, անոր օրով կը հասնի իր աղէտալի գործունէութեան արիւնաներկ զագաթնակէտին: Հայ արիւն, հայ ձեռքերէ թափուած: Երկու Արշակունի թագաւորներ ինք ուղղակի կը խորտակէ, երրորդին ալ կործանման անուղղակի պատճառ կ'ըլլայ: Եւ երբ իր մահէն հազիւ հինգ տարի անցած՝ Հայաստանի մեծագոյն մասը Պարսիկ տէրութեան տակ կ'իյնայ, այս մեծ յաջողութեան վարկը և պատիւը կը պատկանի իրեն քան թէ իր զաւկին, որ հասունցած պտուղը կը քաղէր առանց նոյնիսկ ծառին ճիւղը թօթուելու, առանց ռազմական զոյգն ելոյթի:

Վագր և աղուէս միաժամանակ: Շապուհ որքան ռազմական կարողութեամբ օժտուած, նոյնքան ալ դիւանագիտական մարզին՝ խորամանկ սաղարքներու սարքաւորման մէջ հնարամիտ, ճկուն, և անգթօրէն ճարպիկ: Տեղին համեմատ երղում, շողոքօրթութիւն, սպառնալիք, գրաւիչ խոստում, դաւ ու դաշինք, իր անհանդարտ մտքի զինարանին սիրական գէնքերը եղան արհաւիրալի յիսուն տարիներու ընթացքին: Ան գիտէր բառերու խորհրդաւոր ոյժը: Զիւնուր-իւլ-թալաթիլէն առնելով՝ պատմագիրը կ'ըսէ թէ հետեալը Շապուհի սիրած արտայայտութիւններէն մին էր. «Բառերը կրնան աւելի կենդանացնող ըլլալ քան զարնան անձրը, և աւելի սուր քան աւերածութեան սուրը: Նիզակի մը ծայրը կրնայ քաշուիլ հանուիլ մարմնէ մը, բայց

անգութ արտայայտութիւն մը երբեք չի կրնար ջնջուիլ սրտէն զոր վիրաւորած է՝⁽¹⁾։

2. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԾԱՊՈՒՀ

Մանուկ Պապը ակնապիշ զարմանքով ունկնդրած ըլլալու էր Շապուհ թագաւորի մասին կրկնուած պատմութիւններուն։ Անոնք հէքեաթի մը տպաւորութիւնը ըրած ըլլալու էին իր թերափթիթ մտքին։

Շապուհ ծնած վայրկեանէն թագաւոր էր։ Նոյնիսկ ծնելէն ալ առաջ։ Եւ երեւակայել թէ ան ժառանգական կարգով դահ չէր կրնար բարձրանալ, եթէ Պարսիկ բարձրատիճան իշխաններու աւագածողովը կամայական քայլով մը օրինաւոր դահածառանգին իրաւունքը ոտնակոխ չընէր։

Շապուհի հայրը Ումիդգ Բ. երբ մեռաւ 309 թուականին⁽²⁾, արդէն Հափահաս միակ զաւակ մը ունէր, Ումիդգը։ Այս երիտասարդ թագաժառանգը ատելի էր աւագանիին, թերեւ իր դէպի Հելլէն մշակոյթը ցոյց տուած նախասիրութեան պատճառաւ⁽³⁾։ Անոնք որ պատմական դէպքերու և դէմքերու մասին «Եթէ չենք ունիւնք մտամարզանքով կ'ախորժին զբօսնուլ, կըրնան ենթադրական հետեւեցնելու մասին խորհրդածել — մանաւանդ Հայաստանի վերաբերմամբ — ինքզինքնուն հարց տալով, եթէ խորամանկ, անագորոյն, փառասէր, հզօր և երկարակեաց Շապուհի տեղ թոյլ տրուէր որ լուսամիտ Ումիդգը զրաւէր Պարսկաստանի գահը, արդեօք որքա՞ն տարբեր կ'ըլլար ապագայ դէպքերու ընթացքը Հայաստանի մէջ և շուրջ։ Հաւանական չէ՞ որ խնայուէր սարսափելի աղէտները, զորս վիճակուեցաւ հայ աշխարհին, առաւելապէս Շապուհի անդիջող, յամառ և կատաղի զօրծունէութեան պատճառաւ։

Ումիդգ Բ. ի մահէն վերջ, Պարսիկ իշխաններ ապստամբական ելուծով մը, առանց այլևայլի, ձերբակալեցին երիտասարդ

թագաժառանգը և բանտարկեցին զինք, իսկ կառավարութեան ղեկն ալ իրենց ձեռքը առին։

Շուտով յայտնի եղաւ որ մեռած թագաւորի կրնեքէն մին յդի է։ Մոգերը՝ կանխագուշակելու իրենց անխմանալի կախարհական արուեստով վստահեցուցին ամէնքը թէ ծնելիք երեխան մահչ մը պիտի ըլլար։

Ի լուր այս հաւատումին, իշխանները յդի կնոջ մահիճը փոխադրեցին զահասնեհակ, և արքայական թագը մեծ հանդիսութեամբ կախելով կնոջ որովայնին վերեւ, ծնելիքը հուշակեցին թագաւոր⁽⁴⁾։

Երեխան ծնաւ։ Մանչ մը։ Անունը Շապուհ գրին։

Խնամակալ իշխաններ իր անունով ընդարձակածաւալ տէրութեան զօրծերը կը վարէին։ Սակայն երեխայի մը անուանական թագաւորութիւնը կարծես հպատակ ազգերէն ոմանք փորձութեան կ'ենթարկէր, մանաւանդ Միջագետքի և Պարսից ծոցի չըջաններու Արաք ցեղերը, որոնք շարունակ կ'ապստամբէին կեդրոնի կողմէ վարութեան դէմ։ Թահր անունով ցեղապետ մը նոյնիսկ յարձակեցաւ Տիգրոնի վրայ, մայրաքաղաքը զրաւեց, և արքայական իշխանուհի մը գերի տարաւ⁽⁵⁾։

Ապստամբական խռնակութիւնները շարունակուեցան տանդից տարի։ Կրնանք ենթադրել թէ այս տարիներու ընթացքին Հայաստանի քաղաքական մթնոլորտը գերծմնաց փոթորկալի ամպերէ, և Խոսրով Կոտակ ու Տիրան թագաւորներու իշխանութիւնը, վերջինին գոնէ առաջին տարիները բաղդատաբար ազատ մնացին Արեւելեան սպանալիքէ։ Միաժամանակ պատանի Շապուհ կը մարդուէր իր արքայական պաշտօնին համար։ Միրթոնտ և Թապարի կը վկայեն թէ դեռատի թագաւորը արտասովոր ուշիմութիւն և ձեռնբեղցութիւն ցոյց կուտար⁽⁶⁾։

Տասնից տարեկանին՝ Շապուհ երկրին իշխանութիւնը ձեռք առաւ։ Իր զինուորական տաղանդը և կորովի քաջութիւնը ի յայտ եկան Արաք ապստամբներու դէմ

(1) Malcolm, Vol. I, էջ 110. (Ծանօթութիւններու մէջ հեղինակներու անունները պիտի յիշենք և էջը կամ գլուխը, Գիրքերու անունները կը գտնուին հատորիս վերջը զետեղուած Մատենագրութեան մէջ)։

(2) Clinton, Vol. II, էջ 260.

(3) Zosimus, էջ 106.

(4) Mirkhond, էջ 305, Tabari, Vol. II, էջ 95.

(5) Malcolm, Vol. I, էջ 107.

(6) Mirkhond, էջ 307, Tabari, Vol. II, էջ 92-93.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆՈՒՆԵՐԸ

Եւրոպացիք լայնօրէն օգտագործում են ազգանունը: Անունը ֆրանսացոց մէջ աշխարհն անարժէք բան է, որ անուն ասելով հասկանում են ազգանուն, իսկ անուն համար գործ են ածում փոքր անուն (petit nom): Մի անձ կարող է ունենալ 3-4 անուն, բայց միայն մի ազգանուն: Այսպէս Փարիզի իմ դասընկերներից յիշեմ՝

Edouard-Marie-Antoine-Aude.

Louis-Marie-Jean-Bodin.

Lucien-Etien-Albert-Broche.

Charles-Jean-Marie-Brou.

Pierre-Paul-Narcisse-Fernand-Chilot.

Joseph-Jean-Baptiste-Vendryès.

Այս ընդհանուր ծանօթութիւններից յետոյ մասնաւորինք մեր խօսքը հայոց ազգանունների վրայ:

Հին հայոց մէջ հասարակ ժողովուրդը երեւի գործածում էր անուն-հայրանուն. իսկ ազնուականները կրում էին ազգանուն: Ազգանունները հնագոյն շրջանում ձեւաւնում էին ունի մասնիկով, որն աւելի ուշ դարձաւ եան. 6րդ դարում հայերը պարսիկներից վերցնում են յոգնակի ան, եան (յան) մասնիկը և դարձնում են նրանց

նման ազգանուն, նոյնիսկ իզաֆիթի պարսկական օրէնքով, ներսէս կաթողիկոսի գրած թղթի մէջ ստորագրում են ի միջի ալլոց հետեւեալ իշխանները.

Համազասպ ի Գուգլառամեան

Սամէղ յԱրտաւազդան

Գրիգոր ի Հմայական

Սահակ ի Վարդանան

Դատոյ ի Գարջուղեան

Զաւրակ ի Կաղաւոնան

Վարազ-Յոհան ի Յոհանան

Վարդան ի Մուշեղեան

Սահակ ի Հմայական

Աշոտ ի Վարազտիրոցեան

Մուշեղ ի Հմայական

Վրիւ յԱրտաշրան

Սահակ ի Մանուէլեան և այլն և այլն:

(Գիրք թղթոց, էջ 74):

Սա պարսկական ազդեցութեան շնորհիւն է: Արարներ ժամանակ ազգանունները վերանում են, ըստ որում իշխանական ցեղերը ջնջում են: Աւելի ուշ թուրքերի ժամանակ, նոյնպէս ազգանուն չկայ: Տաճկաստանում, իմ մանկութեանս ժա-

նալ, և Պարսիկ ժողովուրդի իրեն հանդէպ տաճած խանդավառ ոգևորութիւնէն զօտեւողուած, երիտասարդ Արքային փառասիրութիւնը նորանոր նուաճումներու ծրագիրներով կը խթանէր իր անհանգարտ և անհամբեր միտքը:

Շապուհի համար, ինչպէս բոլոր Սասանեան թագաւորներու, առաջին ոխերիմ թշնամին Հռոմէական կայսրութիւնն էր: Պարսկաստանի արեւելեան և հիւսիսային սահմաններէն անդին մէկէ աւելի բարբարոս ցեղեր կը գտնուէին, որոնք յաճախ պետութեան կեանքը կը վրդովէին, բայց, որքան ալ փորձանաւոր, անոնցմէ եւ ոչ մէկը կրնար բաղդատուիլ Արեւմուտքի հզօրագոյն կայսրութեան հետ:

(¹) Mirkhond, էջ 309.

(²) Malcolm, Vol. 1. էջ 107.

մանակ, հայրանունն էր միայն զործածուում ազգանունան ձեւով. օրինակ՝ ես զբարոցում արձանագրուած էի Հրաչեայ Թակոբեան (հօրս անունով) և խօսակցութեան մէջ յաճախ կրճատ ձեւով ասում էին Հրաչեայ Թակոբ: 1888 թուականին զարոց մտաւ ազգանունան զրութիւնը: Հոգաբարձութիւնը պատուիրեց բոլորիս, որ տուն գնանք և մեր ծնողներին հարցնելով ու իմանալով՝ ազգանուն բերենք: Ընդհանրապէս աշակերտները իրենց պապի անունը դարձրին ազգանուն, ուրիշներ մի ինչոր մականուն և այլն: Հետաքրքիր է իմ ազգանունան պատմութիւնը: Ես տուն գնացի և հարցրի, թէ մեր ազգանունը ինչ է: Հայրս առաջարկեց վերցնել իր հօր անունը՝ Թառուրիւն և կոչուել Թառուրիւնեան: Ես այն ժամանակ 12 տարեկան էի, բայց արդէն ունէի ինչոր լեզուական ճաշակ: Իմ ճաշակով անունից կազմուած ազգանունը հաճելի չէր. ուստի մերժեցի Թառուրիւնեանը և ուրիշ բան ուզեցի: Հօրաքոյրս ասաց, որ իրենց ցեղը Ռոտոսթոյում կոչուել է Հիւպրուֆ օղլու, ուստի առաջարկեց զրել Հիւպրուֆեան: Ես այն ժամանակ Հիւպրուֆ բառի ծագումը չգիտէի. չգիտէի, թէ զա էլ անուն է Հիւպրիֆ, որ շատ քիչ է գործածուում: Երեւանում մի քանի տարի առաջ եղել է Հիւպրիֆ անունով մէկը: Ես չհաւանեցի նաև Հիւպրիֆեան ազգանունը և մերժեցի: (Կոստանդնուպոլսում մականունը յաճախ չփոխում են ազգանունան հետ և փոխանակ ասելու ազգանուն, ասում են մականուն, թուրքերէն լազապ, այսինքն փուտանուն): Ես հօրս հարցրի, թէ քեզ ինչ ծաղրական անուն են տալիս. նա ասաց՝ «Ինձ ասում են Կոնիկ Ակոբ»: Ես հաւանեցի այս անուն և վերցրի Կոնիկեան ազգանունը, որի իմաստը անձանօթ էր: Ներկայացայ հոգաբարձութեան և ասացի, թէ իմ ազգանունն է Կոնիկեան: Հոգաբարձուներից մէկն ասաց, թէ Կոնիկ բառ չկայ, պէտք է լինի Կոնիկ և ազգանունն չինեց Կոնիկեան: Մի ամբողջ տարի զարոցում կրեցի Կոնիկեան ազգանունը: Ընկերներս շարունակ ծաղրում էին ինձ կոչելով Կոնիկ, մոնիկ, ռոնիկ, խոնիկ, բոնիկ: Տարին լրացաւ, տարրական դպրոցը աւարտեցի և մտայ միջնակարգ: Ես Կոնիկից, ձանձրացած, որոշեցի փոխել

ազգանունս: Կոնիկ բառի զրաբարն է աւան, որ ինձ շատ բարեհնչուն թուաց և ազգանունս դարձրի նոր զարոցում՝ Աւանեան, որ ընդունեց նաև հայրս:

Սրանից 42 տարի առաջ, էջմիածնի ձեմարանում, երբ ես այս գէպքը պատմեցի, Մանուկ Արեղեանը ասաց ծիծաղելով. «Մի տաճկահայ չտեսանք, որ շինծու ազգանուն չունենար»: Ծիշտ է, բայց Արեղեանի ազգանունն էլ շինծու է: Նա նախապէս կոչուել է Աղբեղեան, այսինքն թուրքերէն բառով «սպիտակ րեղան օրեան»: Արեղեանը անդուրեկան է գտել իրաւամբ Աղբեղեանը, միջից դ կտրել է և դարձրել է Աբեղեան, որ հին հայոց նախարարական տոհմերից մէկի անունն է:

Ես անհատական մի գէպք պատմեցի. բայց դա ցուցանիւն է մեր հասարակական երեւոյթներից մէկի: Հայրանունից ազգանունան անցնելը մեր յառաջագիկան քայլերից մէկն էր:

Այսօր մեր մէջ ամէն տեղ ազգանունը ընդունուած է, պետականօրէն ճանաչուած և հաստատուած մի բան է, որ կարելի չէ ուզած բոլորին այնպիսի հեշտութեամբ փոխել:

Մեր ազգանունները կազմուած են 4 ձեւով:

Առաջինն է անունով ազգանուն. այսպէս Յովնանեան, Դրիգորեան, Կարապետեան, Ներսէսեան և այլն: Սրանց հետ կարելի է գնել Տէր կամ Մելիֆ ձեւով ազգանունները. ինչպէս՝ Տէր-Կարապետեան, Տէր-Դրիգորեան, Տէր-Յովնանեան, Տէր-Մարտիրոսեան կամ Մելիֆ-Աբրահամեան, Մելիֆ-Շահնազարեան, Մելիֆ-Փարսաղանեան և այլն: Այս բոլորը կազմուած են առաջին անգամ մէկի պապի և կամ պապի հօր անունով: Դրանք բոլորն էլ ուշ ժամանակի արտագրութիւն են. ուստի չենք գտնում նրանց շարքում Հրաչեայեան, Արսաւաղեան, Վառապալուեան, Մերուժանեան և նման ազգանուններ, որովհետև այդ անունները շատ հին են:

Այսպիսով անունով ազգանունները կազմուած են բնականաբար արական գծով. բայց կան ազգանուններ էլ, որոնք կազմուած են իգական անուններից: Այսպէս Մանանդեան կազմուած է Մանանդ անունից, որ կոչվում անուն է: Նոյնպէս Նայունց, Շուշանեան: Լինում են ընտանիքներ, ուր

կինը աւելի ազդեցիկ անձնավորութիւն է լինում, քան տղամարդը. այս դէպքում ասում են ոչ թէ Կարապետի կամ Գրիգորի ղաւն, այլ Մարիամ բաջու կամ Քաֆուռ խանութի ղաւն և այլն, Այսպիսով ձեւանում է իրական անունից ազգանուն:

Ազգանունների երկրորդ ձևն է փառ-
անունով կամ մականունով կազմուած ազ-
գանուն: Մէկկէն տուել են մի ծաղրանուն,
այդ ծաղրանունը անցել է որդիներին և
կազմուել է ազգանուն: Այսպէս են օրինակ՝
Երկայնեան (կամ Թուրքերէն Ուզունեան),
Կարնիկեան, Կոլոսեան, Շիրինեան (քաղցր),
Խաղաղաեան (սև ունքերով), Ղարաղօզ-
եան (սև աչքերով), Թօփալեան (կաղ), Չո-
լալեան (թեւը կտրած), Տեպետեան
(թափթփած), Խաչանեան, Պուռնաղեան
(մեծ քթով), Չորանեան (ժլատ մարդ է
եղել, որ միայն չօրթանով է ապրել), Դեւ-
վիւեան (անփոյթ): Այս կարգի ազգանուն-
ները երբեմն գործը անհամութեան են հա-
ցնում. օրինակ՝ գրականութեան մէջ յայտ-
նի է պոլսեցի կաթուղի մի վարդապետ
Պոյունէլիւեան (վիզը ծուռ), Եւդոկիայում
կար եաղըղարմեղեան (իւշոտ խմորեղէն
չուտողեան): Նշանաւոր են Նոր-Նախիջե-
ւանցիք իրենց տարօրինակ, յաճախ ան-
վայել ազգանուններով. ինչպէս՝ Չարալ-
պաեան (գլուխը ճղուած), Խապախպա-
եան (դղումգլուխեան), Այուեան (արջեան),
Թիլիխեան (աղուեսեան), Բուղալեան (ցու-
եան), Թացիլեան (քիթը միշտ վազել է,
չորի ծայրով սրբել է, անունը գրել են
Թացիլեան): Մի փաստաբան կար Փոբե-
եան (փօրը միշտ քշել է), մի դերասանուհի
կար Գոզոսեան, մնացեալը քաղաքավա-
րութեան սահմանից բոլորովին հեռանում
է: Ինչպէս նկատում ենք՝ այս ազգանուն-
ների մեծ մասը թուրքերէն է:

Ազգանունների երրորդ ձևն է քնա-
վայրով, երկրի անունով ազգանուն: Այս-
պէս ունենք Վանցեան, Ասամբոլեան, Հա-
լաբեան, Շամբեան, Իգլիբեան, Խրիմեան,
Սպարսալեան, Օրսուեան, Տապիզնեան,
Բալեբեցեան, Պալպուրեան, Երեւանցեան,
Անեմեան (աճէ՛մ նշանակում է պարսկ.
երբ կոչկաւր պարսից իշխանութեան տակն
էր, ով որ այս կոչմանից զաղթում էր Կաս-
տանդնուպոլիս, Տանկաստան, կոչւում էր
Անեմեան, իբր պարսկահայ): Դեր դասաթո-

տական կազմում ունենք Այլուզումեան.
Այլ ուզում ասելիտակ խաղող անունով
մի գիւղ է հղել, գաղթել են այդ գիւղից
և ստացել այս մակդիրը:

Ազգանունների չորրորդ ձևն է արհեստի անունով ազգանուն. սա չատ մեծ թիւ է կազմում և սովորական է յատկապէս տաճկահայոց մէջ. օրինակ՝ Ոսկերչեան, Գոլումեան, Զարգարեան, Արծապունեան, Հեփմեան, Սելչեան, Պերպերեան, Ժամկոչեան, Սունեան, Քեպաղեան, Թոմասեան, Տիւլեան, Զիլեգարեան, Նալպանեան, Մեհնաճեան, Զուռնաճեան, Սապոնեան, Հիւսեան, Դուրգարեան, Պոռնիկեան, Աշեան, Խալիախեան, Պոյանեան, Նեւկարեան, Կոստիլլիեան, Դեմիրեան, Խաւսեան, Քերեսեան :

Որանք էլ ընդհանրապես թուրքերէն
են, մի քանիսր միայն հայերէն են :

1900-ական թուականներին, Համիտ-
եան ռեժիմին հայահալած արշավանքի ժա-
մանակ, երբ Եւրոպայի հասարակական գոր-
ծիչներինց ումանք սկսել էին վերլուծել հայ-
կական հարցը և որոնել նրա բուն պատ-
ճառը, կային նրանց մէջ այնպիսի շարա-
միտ կաշառուած մարդիկ, որոնք հայերին
մեղադրում էին, որ նրանք վաճառական
ժողովուրդ են։ Այդ անարդար բացատրու-
թեան ժամանակ գտնուեց Ֆրանսացի մի
գրող՝ Pierre Quillard, որ «Pro Armenia»
թերթում մի յօդուած գրեց այդ առթիւ։
Նա ասաց. «Ախալ է այն կարծիքը, թէ
հայերը վաճառական ժողովուրդ են և ապ-
րում են ուրիշներին շահագործելով։ Այո՛,
կան հայոց մէջ վաճառականներ, բայց ժո-
ղովրդի մեծամասնութիւնը դիւղերում եր-
կրագործ և քաղաքներում արհեստաւոր է»։
Արան իբրև ապացոյց մէջ է բերում մի ցանկ
այդ ժողովուրդ կարգի ազգանունների, ինչ-
պէս յիշեցի ես էլ։ Ելնելով այն տեսակէ-
տից, որ ազգանունը առնուազն մի քանի
հարիւր տարիների հնութիւն ունի, նա հա-
տատում է այն միտքը, թէ հայերը արհես-
տաւոր են և եղել են միշտ՝ տաճկական տի-
րապետութեան երկար շրջանում։ Այսպէս
ահա ազգանունների քննութեան հասարակ
առիթը օգտագործւում է ընկերական և հա-
սարակական երեւոյթների բացատրութեան
համար։

(U. 1. 1. 4)

എറണാകുളം, 2. മാർച്ച് 1953

ՊԵՂԵՍՏԻՆԵԳՐԱԿԱՆ

ՄԵՌԵԱԼ ԾՈՎԸ

3. — Նաւարկութիւնը եւ ուսումնասիրութիւնը. — Արդի ժամանակներու մէջ, աւելի քան դար մը առաջ, Մեռեալ ծովուն վրայ առաջին անգամ նաւարկողը ազգաւ Իրլանտացի Գոստիկան անունով ուղեւոր գիտնականը եղաւ, որ 1835 թուականին, իրեն հետ ընկերակից յոյն սպասաւոր մը ունենալով, անհրաժեշտ պիտոյքները առնելով, յարմար նաւակով մը ճամբայ ելաւ Մեռեալ ծովուն մէջ։ Սակայն Գոստիկանին ընկերակից յոյն սպասաւորը, առանց իր պետին գիտութեան և հաւանութեան, գաղտնի, թիթեղներով անուշ ջուր դրած էր նաւակին մէջ, իր խելքով նաւակը հաւասարակշռելու համար։ Յանդուգն և գիտնական ծովախոյզը յաջողեցաւ Մեռեալ ծովուն մէջ հետազոտական և ուսումնասիրական խուզարկութիւն մը կատարել։ Սակայն իր այս հետազոտութիւնն ու նաւարկութիւնը իր կեանքը արժեց, վասնզի Գոստիկան պարտասած և ծանր վիճակի մէջ, Երիքով հասաւ։ Հոն, յոգնութեան պատճառաւ՝ հիւանդութեան մը քունուեցաւ, և քերթի բարձրացման պատճառաւ շատ դժուար եղաւ իրեն օգնութեան փութալ։ Վերջապէս, հէք Գոստիկանը Երիքովէն ուղտի մը վրայ դրուած երուսաղէմ բերուեցաւ, դարմանուելու համար, սակայն, անողոք ճակատագրէն մեռաւ։ Իր գերեզմանը Սիոն լեռան Ծրանչիսկեաններու գերեզմանատան մէջ կը գտնուի, հանդերձ արձանագրութեամբ։ Գրեթէ նոյն ճակատագրին ենթարկուեցաւ Գոստիկանին յաջորդը՝ Մօլինէօի Իրիտանացին, որ նաւային սպայ մըն էր, տեղակալի աստիճանով։ Մօլինէօի և իր ընկերակիցները 1847 թուականին, Մեռեալ ծովուն մէջ հետազոտական քննութիւններ կատարեցին և յաջողեցան, սակայն անոնք ալ պէտէվիններու կողմէն յարձակման և կոշտութիւններու ենթարկուեցան։ Տարի մը յետոյ, 1848ին, Ամերիկացի երկրախոյզ մը, Լինչ, որ Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նա-

հանգաց կողմէն պարզեցարուած էր, աւելի յաջող եղաւ։ Կրնանք անվարան ըսել թէ առաջին անձը եղաւ որ կրցաւ գիտականօրէն Մեռեալ ծովը ուսումնասիրել։ Անոր ակերը, եզերքներն և խորութիւններն ու ջրոց բաղադրութիւնները քննելով։ Անգլիական հոգատարութեան չրջանին ալ, կարգ մը Անգլիացի և Ամերիկացի գիտնականներ և ծովախոյզներ, Մեռեալ ծովը գիտական մեթոտներով և տուեալներով խուզարկեցին և քննեցին զայն։ Պէտք է նկատի ունենալ որ ոչ մէկ թրուշուն կրնայ թռչիլ Մեռեալ ծովուն վրայէն, նկատի ունենալով տիրող ամայութիւնը և հեղձուցիչ ու տարապայման տաքը։ Մեռեալ ծովուն եզերքներուն վրայ ոչ մէկ բուսականութիւն գոյութիւն ունի, բացի քանի մը ցանցառ մացառներէ և պրտուներէ։ Ընդհանրապէս Մեռեալ ծովուն մակերեսը հանդարտ և խաղաղ երևոյթ մը կը ներկայացնէ, բայց երբեմն երբեմն հիւսիսային ամհի և բուռն փոթորիկներն ու հովերը պատճառ կ'ըլլան սաստիկ ալեկոծութեանց, և նկատի ունենալով ջուրերուն ծանրութիւնն ու խորութիւնը մեծ ուժ մը առաջ կը բերեն։ Մեռեալ ծով կոչումը կ'արդարանայ անով որ ծովուն ջուրերուն մէջ կենդանական որևէ կեանք և ապրող էակներ գոյութիւն չունի, ոչ թէ անոր համար որ ծովուն ջուրերը աղով յագեցած են, այլ՝ որովհետեւ անոնք իրենց մէջ կը պարունակեն պրոմիտ և գլօրիտ տը մակնէզիում աղերը։ Պրոմիտը իւզոտ և կարծր հանգամանք մը՝ իոկ գլօրիտ տը մակնէզիումը աղի և կիզիչ համ մը կուտայ ջուրերուն, անմպելի դարձնելով զանոնք։ Արարները մինչև ցարդ այս ծովը Դովտի ծով կը կոչեն։ Անուն մը որ մեզի կը յիշեցնէ աստուածային այն ահաւոր պատիժը որ կատարուեցաւ այս ծովուն մօտերը։ Սողոմ և Գոմոր քաղաքներուն վրայ, Աբրահամ նահապետին ժամանակ (ն. Ք. 1900)։

4. — Մեռեալ ծովուն տրչակայ Ս. Գրական վայրեր. — Մովսէս մարգարէին յաջորդ Յեսուի ժամանակ, Աւետեաց կամ Ս. Երկրին երրայեցի 12 ցեղերու բաժանումը հետեալ կերպով տեղի ունեցաւ։ Սոյն բաժանման համաձայն, Մեռեալ ծովուն արևմտեան եզերքները Յուդայի ցե-

զին քաժին ինկան։ «Ուատի-ան-Նաոռը (Կրակի Հովիտը)՝ որ կերպով մը երուսաղէմի արեւելեան կողմը զանուող Կեղբոնի հովիտին կամ Կեղբոնի հեղեղատին շարունակութիւնը կը կազմէ, հարաւէն դէպի Մեռեալ ծով կ'երկննայ, հիւսիսային եզերքէն 10 մղոն հեռաւորութեամբ։ «Ուատի-ան-Նաոռէն 16 մղոն անելի ցած մակարդակի մը վրայէն, «Այն-Ճիտի» (Այծի Աղբիւրը), Մեռեալ ծովուն մակարդակէն 412 ոտք բարձր բարձրաւանդակի մը վրայէն կը հոսի։ «Այն-Ճիտի»ի ստորոտին վրայ, աւերակաց հսկայական զանգուած մը ցոյց կուտայ

Ենզազդի քաղաքին տեղը, որ Այծի Աղբիւր կը նշանակէ։ Անոր նախկին Սուրբ Գրական անունն էր Ասասան Թամար, ուր Քողոզոգոմոր արքան պատահեցաւ իր նամբուն վրայ, երբ Երզնցին հեղինակը կը գովարանէ Ենզազդիի համբաւաւոր այգիները «ի մէջ այգեստանեայ Ենզազդայ» (Ա. 13)։ Յովսէփոս պատմագիրը անոր արմաւենիները կը գովէ, իսկ Թալմուտն ալ անոր բաւասանը։ Ենզազդիի ուխտարաններուն մէջ կարելի է հանդիպիլ Աքաիւ ծառերուն (արաբերէն Աէյալ), որ արարական խէժ կ'արտադրէ, ինչպէս նաև Հին-Նային (Քընա). կայ նաև Քափուռը կամ Կիպրական հոտաւէտ տունը, որու մասին Երբ Երզնցը կը խօսի։ Անոր ծաղիկներովն է որ արարուհիները իրենց եղունգները կը ներկեն, աչքերնին կը ծարիրեն և ձեռքերնին կը հոտաւէտեն։

Հոն կը գտնուի նաև Սողոմի խնձորի ծառը որ մութ դեղնորակ պտուղ մը կ'արտադրէ, զիտը նարինջի մը մեծութեամբ, որ իր մէջ մետաքսեայ թելեր կը պարունակէ։ արարուհիները այս թելերը կը հիւսեն բամպակէ մանածներով։

«Այն Ճիտի»ի հիւսիսակողմը «Ուատի Հասաւէ» հովիտը կը գտնուի որ կ'ոգեկոչէ Սիւրի բարձունքը (Երբ. հացից), ուր Ամմոնացիները, Մովաբացիները և Սէիր լեւրան բնակիչները ի մի հաւաքուելով Իսրայէլացոց դէմ պատերազմի պատրաստուեցան։ Երբ Երբայիցոց Յովսափատ արքան հոս եկաւ իր բանակով. «Ելին յանապատին թեկուայ»։ Տէրը սոյն պատերազմիկները իրարու դէմ հանեց և անոնք իրենք զիրենք բնաջնջեցին և կոտորեցին։ Տիրոջ կողմէն այս յաղթութեան վրայ, «ի հովիտն

Օրհնութեան» հաւաքուեցան. հոնկէ է որ անոնք ուրախութեամբ և ցնծութեամբ Երուսաղէմ վերադարձան. քնարներով, տաւիղներով և թմբուկներով, օրհնելով Տէրը՝ որ իրենց թշնամի բանակները բնաջնջած էր (Տե՛ս Բ. Մնաց. Ի. 26)։

Այս յաղթութեան պատճառաւ, սոյն տեղը «Հովիտ Օրհնութեան» կոչուեցաւ, իսկ Դ. դարէն սկսեալ, Գաքար-Պարուքա (Պէրէքէթ) անուանուեցաւ արարներէն։ Այժմ այս տեղը «Պէնի-Նայիմ» կը կոչուի, որ «Ուատի Հասաւէ»ի արեւմտեան կողմը կը գտնուի։ Արարհամ նահապետ, ըստ Ս. Գրոց վկայութեան, դէպի Սողոմ քաղաքը գացող երեք հրեշտակներուն մինչև հոս ընկերացաւ և դարձեալ այս տեղէն էր որ հետեւեալ օրը տեսաւ այրող մոխիրները և անոնց բոցավառ կրակները որոնք 5 քաղաքներու վրայէն կուգային իբրև բոց ի հոցի։ «Պէնի-Նայիմ»էն 10 մղոն հեռաւորութեան վրայ կը գտնուի այժմու «Սէպպէհ»ը (1722 ոտք բարձրութեան մը վրայ) որ հնամենի և պատմական Մաստաբերդին տեղը կը զրաւէ, որ Յովնաթան Մակաբեանի կողմէն կառուցուած էր, իսկ Մեծն Հերովդէս արքան զայն ամրացուցած էր։ Երբ Տիտոս Երուսաղէմը զրաւեց, եղիազար այստեղ ամրացաւ իր քաջարի խումբովը։ Տիտոսի կողմէն, Հոովմէացի Ֆլավիոս Սելվա զօրավարը հոս եկաւ և բերդը պաշարեց, սակայն պաշարուած հրեաները, հոովմէացիներուն ձեռքը չիյնալու համար, նախ իրենց կիներն ու զաւակները մորթեցին, ապա զիրար մորթեցին, մահը նախամեծար համարելով քան հոովմէացիներուն յանձնուիլը (Տե՛ս Յովսէփոս պատմագիր, Հրէից Պատերազմները, Է. գիրք, Բ. հատուած)։

Մինչև ցարդ Մաստաբ ամրոցին աւերակները կը տեսնուին մեծ մասամբ։ Մեռեալ ծովուն «Էլ լիւան» հրուանդանին հաւաքուելով, Սիդգիմի կամ Անտառաց հովիտը կը գտնուի «Կուպրի հորերով լեցուն»։ Այս մասին մէջ կը գտնուէին հետեւեալ 5 քաղաքները, Սողոմ, Գոմոր, Ագամայ, Սեբոյին և Սեգովի, որոնց իւրաքանչիւրը իր առանձին թագաւորը ունէր։ Աստուած իր առանձին թագաւորը ունէր։ Աստուած այս քաղաքաց բնակիչները պատժեց իրենց գործած մեղաց և անօրէնութեանց համար, հակառակ Արարհամ նահապետին աղերսաւ

նաց և պաղատանաց. անոնց մէջ ոչ իսկ 10 արդար մարդիկ գտնուեցան: Ծէպէլ-Ուզտումա լեռը, որ Մեռեալ ծովուն հարաւարեմտեան եզերքը կը գտնուի, իր անունը կ'առնէ Սոգոմ քաղաքի անունէն: Սիգովի (երբ. Սէրբ)՝ ուր Ղովտ ապաստանեցաւ իր երկու աղջիկներովը Սոգոմ քաղաքէն փախչելով, Յովսէփոս պատմագրի կողմէն Մեռեալ ծովուն հարաւային ծայրը ցոյց կը տրուի: Սեգովը այժմու էս-Սաֆիէ՛ գիւղին տեղը կը նշանակուի (Ղորի մէջ): Մատապայի քարտէսին մէջ Սեգովը քաղաքը արմաւենիի ծառերով ցոյց կը տրուի: Այս քաղաքներուն բնակիչները, իրենց ամօթապարտ մեղաց և անօրէնութեանց պատճառաւ, Աստուած կրակէ և ձմութէ անձրևի մը ներքեւ գտնուեց պատժեց և կործանեց ի սպառ և ամբողջ այս մասը Մեռեալ ծովուն անգնդախոր ջուրներուն ներքեւ ընկելու դուցաւ և անհետացաւ: Այս աղիտալի պատիժին և կործանման վերջիչումը խորապէս քանդակուած կը մնայ շրջակայ բոլոր ժողովուրդներու յիշողութեան մէջ: Ծէպէլ-Ուզտումաի հսկայ աղի գանգուածին մէջ այլանդակ և տարօրինակ ձևեր կան ըստ Յովսէփոսի երբայեցիներու երևակայութեան մէջ, ինչպէս նաև Միջին դարու ուխտաւորաց մէջ, և անոնց մէջ, տեղ մը, միւսներէն զանազանուող Ղովտի կնկան արձանը կը մնար . . . :

Սիլվա ուխտաւորուհին, որ այս տեղը այցելած էր, իր ուղեգրութեան մէջ կը յայտնէ թէ Ղովտի կնկան աղի արձանը իր ժամանակին ա'լ էր տեսնուեր ամենին: Իսկ Մեռեալ ծովուն ամենէն հարաւային մասերը օէս-Սէպաք, «Աղի ճահիճներ» կը կոչուին: Ասկէց վար կարիճներու (Աք-բապ) զառիվերը կը սկսի:

«Ուատի Հատիթէն», ուրկէ քիչ մը անդին «Ուատի էլ-Փրանճի» կը կոչուի (Փրանքներու հովիտ), որ էլ-լիսան հըր-ուանդանէն դէպի Քէրէք կ'երկնայ, որ կարևոր քաղաք մըն է Մեռեալ ծովէն 2.5 մղոն հեռու, Քէրէք քաղաքը կոնաձև լեռան մը վրայ հաստատուած է. 4686 ոտք բարձրութեան մը վրայ կառուցուած հնամենի քաղաք մըն է: Մովսա, Մովարի թագաւորը, որ Իսրայէլի Յովրամ և Յուդայի Յովսափատ թագաւորներու կողմէն հալածուեցաւ, այս քաղաքը եկաւ և անոր

պարխալին վրայ իր որդին զոհեց Բաազին (Տե'ս գ. Թագ. Կ.):

Յոյները Քէրէք քաղաքը Քարաք-Մովսա, իսկ հետագային ալ կիրակոսապոլիս կոչած են զայն: Այս քաղաքը Յաւկրաց շրջանին Արքեպիսկոպոսական Աթոռ մը ունէր, Բեթրա քաղաքին ենթակայ: 1136 թուականին, Յաւկիրները այս քաղաքը վերաշինեցին Քէրէքի զգեակ անունով: Թէև սխալմամբ, բայց ստեն մը այս քաղաքը Բեթրա-Ումայացեալ անունով յորջորջուած էր, և լատին Արքեպիսկոպոսական Աթոռ մը կար հոն: Եղպատոսի Իպրահիմ փաշան այս քաղաքը 1832 թուականին զրաւեց, իսկ թուրքերը 1893 թուականին տեղւոյն մէջ ծագած ապստամբութիւն մը զսպելու համար հոս զինուորական բանակատեղ մը հաստատեցին: Քէրէքը այժմ 7000 բնակիչ ունի, որոնցմէ 1200ը յոյներ են, 300ը կաթոլիկ, մնացեալները իսլամ են. կան նաև քիչ թիւով հայեր:

Դէպի հիւսիս կը գտնուի Էր-Բապահը, որ հին Ար-Մովարի կամ Ռապաթ-Մովարի կը համապատասխանէ, որ յոյներէն և հռովմէացիներէն Եւրոպոլիս կոչուած է:

Մեռեալ ծովու մէջ երեք զլխաւոր գետեր կը հոսին, ա. Յորդանան գետը, բ. Կալլիրոյէ գետը և գ. Առնոն (Ուատի էլ-Մոճիպ): Յորդանան գետը Քրիստոնէութեան համար պատմական և սուրբ գետ մըն է, որուն ջուրերուն մէջ մկրտուեցաւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս, Յովհաննէս Մկրտիչէն:

ՊԱՐԿԵՆԻ ՎՐԴ. ՎՐԹԱՆԷՍԵԱՆ

(Մեջէւը յաջորդէ)

ԳՐԱԼՈՍԵԱԿԱՆ**ՍԷՐ ԵՒ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ**

Առաջնորդ Ընթանկալան Եղանկություն

Զգոն Ն. Վրդ. ՏԼԻ-Յակոբյան

Վենետիկ, 1954

Սիրոյ, ամուսնութեան և ընտանեկան հրջանկութեան ընծայուած այս հատորը, գրուած Հայ Եկեղեցւոյ նուիրեալ պաշտօնեայի մը կողմէն, ոչ միայն գեղեցիկ ճիգ մըն է լուսարանելու ամուսնացող զոյգերուն իրենց ընդգրկած նոր կեանքը, այլ մանաւանդ բնիւ, որպէսզի իրենց այս արարքը կարենայ բարոյական արժէք մը դառնալ, անհրաժեշտ է որ ամուսնական ընական ու ընկերային դաշինքին հետ նոյնանայ նաեւ կրօնական տեսակէտն ու սկզբունքը։ Առանց այս խորհուրդին ու սերութեան, որ ծէս մը ըլլալէ առաջ՝ զգացում մը, սկզբունք մը և դաշինք մըն է միանգամայն, ամուսնութիւնը կրնայ վերածուիլ ժամանակաւոր քամահաճոյքի։ Եթէ անոր վրայ չտիրապետէ աստուածային սիրոյ բացայայտելի զօրութիւնը։

Տակաւին հատորը մեզի կը բերէ տարիներու փորձառութիւններէն շինուած, գրքերու խմտութեամբ ճոխացած թելադրիչ և ազնիւ մտածումներ, որոնք զայն կը վերածեն սնարի յատուկ մատենի և առաջնորդի, ամուսնական կեանքը սկսող և կամ անոր պատրաստուող բոլոր զոյգերուն համար, որոնք կ'ուզեն որ կեանքը խմտ մը, նպատակ մը և քաղցրութիւն մը ունենայ մեր այս մոլորակին վրայ։

Հատորը բաժնուած է չորս գլխաւոր մասերու, Ամուսնական, Նշանական, Պսակական և Սիրախօսական։ Ամուսնականի մէջ հեղինակը վերլուծական մեթոտով մը կը ճշգրտուէ ամուսնական դժբախտութեանց կարեւոր պատճառները, սիրոյ բացակայութիւնը ամուսնացող զոյգերուն միջև, նկարագրի անհաշտութիւններ, ընկերային պահանջներու անտեսումներ, զիրար հասկնալ չկարենալու տգիտութիւնը, տնտեսական պարագաներ, և ապա անհաւատարմութիւն որ կուգայ վերջ դնելու ամուսնական կեանքին, վերածելով զայն երկուստեք

շինուած անիմաստ դժբախտութեան մը։ Հոգեշնորհ հեղինակը հանգոյց առ հանգոյց վերլուծած ու երեսած է այս բոլորը, մտերմիկ ու խմտաւուն դասաւորումի մը մէջ, բարձրորէն թելադրիչ և օգտակար։

Նշանականի բաժինը կը բովանդակէ նշանաւոր յատուկ ծիսական և աւանդական խորհրդանշաններու թելումն ու անոնց նշանակութեանց բացատրութիւնը, ինչպէս նաեւ դէպի ամուսնական խորհուրդ առաջնորդող արարմունքներ՝ ձեռնադրութիւն, գլուխ գլխի հպում, նարտի օրհնութիւն, բոլորն ալ նշուած ու վերբերուած յանկուցիչ ու գոգար արտայայտութիւններով։

Պսակականի մէջ, Հոգեշնորհ հեղինակը կը խօսի Սուրբ Պսակի ծէսին և խորհուրդին շուրջ, աստուածարանական և բարոյական յորդորներով բարացուցելով անոր վսեմ ու անքակտելի խորհուրդն ու մեծ նշանակութիւնը կեանքի մէջ։ Որքան տեղին և ուշադրաւ են իր արտայայտութիւնները այս օրերուն մանաւանդ, երբ ամուսնական կեանքը սկսած է կորսնցնել տակաւ իր արժէքն ու նպատակը, վսեմի մարդկային ապրումները առօրեայով միայն պայմանաւոր՝ դադրած են ըլլալ վերելակումի ճիգ մը, կատարելութեան ընթացք մը և պարտականութեան քաղցր բնութիւն մը, և վերածուած ժամանակաւոր և անիմաստ փորձի մը, կեանքի լպրծուն յատակին վրայ։

Սիրախօսականը աղուօր ծաղկաքաղ մըն է հին և նոր հեղինակներէ, որուն նպատակն է, համաձայն նոյնինքն հեղինակի վկայութեան, օոչ միայն սրելու համար հետաքրքրութիւնը սիրողներուն կամ նոր թափ մը տալու անոնց սիրոյն, այլ մանաւանդ ընդլայնելու համար ընթերցողներու հասկացողութիւնը սիրոյ մասին։

Իցիւ թէ շատնար այս նպատակով և մտահոգութիւններով գրուած նման հատորներուն թիւը, ատիկա մեծագոյն բարիքներէն մին պիտի ըլլար մեր ընտանեկան աղքատ գրադարաններուն՝ ինչպէս նաեւ կեանքերուն համար։ Հոգեշնորհ Տ. Զգոն Ն. Վրդ. ի այս հատորը գեղեցիկ իրագործում մըն է իր տեսակին մէջ, լիուլի ծառայող իր նպատակին։

Ս. ՅԵԿՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ա Կ Ա Ն Ք - Բ Ե Մ Ա Կ Ա Ն Ք

● Դշ. 21 Սեպտ. — Իմունց Ս. Աստուածամոր: Առաւօտուն, Գեր. Տ. Ռուբէն Սրբազանի գլխաւորութեամբ ամբողջ Միաբանութիւնը ինքնաշարժերով մեկնեցաւ Գեթեմանի ձորը ու «Հրաշափառ»ի հանդիսութեամբ մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր մատուցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը, Ս. Կոյսի գերեզմանին վրայ, ժամարարն էր Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեան: Օրուան քարոզիչն էր Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան, բնաբան ունենալով Առակաց Գրքէն «Բազում զստերք ըստացան զմեծութիւն, բազումք արարին զօրութիւն, բայց դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենքումք»: Հոգ. քարոզիչը հաստատեց կնոջ գերին քրիստոնէական ըմբռնումին առաւելութիւնը բաղդատած հեթանոսականին: Քրիստոնէութեամբ, կինը նշանակութիւն ստացաւ իրրեւ անձնաւորութիւն և անհատականութիւն:

Աստուածածին եղաւ կիներուն, Մայրերուն գերազանցը, Հասաւ գերազոյն սրբութեան աստիճանին և եղաւ «Տաճար Աստուծոյ Բանին», իրրեւ Մայր եղաւ խեղճականը ըլլալու չափ «Մայր սուրբ սքանչելի լուսոյն»: Աստուածածին իրրեւ Մայրերուն և կիներուն գերազանցը, պսակուեցաւ «Երկնային արքայուհի» տիտղոսով:

● Եր. 25 Սեպտ. — Կէսօրէ ետք, հարիւրաւոր արծաթեայ կանթեղներով ու փալիլուն ջաշերով զարդարուած Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ խաչվերացի նախատունը, մեծփայլուն հանդիսաւորութեամբ: Արարողութեանց հանդիսապետն էր Ամեն. Տեղապահ Ս. Հայրը, որ ապա Ս. Խաչափայտի մատունը Ս. Գլխաղբի մատուռէն հանդիսաւորապէս փոխադրեց Ասպ խորան, ուրկէ օրհնեց Տաճարը լեցնող բազմութիւնը:

Ժամերգութեան ընթացքին, Տեղապահ Ս. Հայրը Ուրարակութեան աստիճան շնորհեց Ս. Աթոռոյս Ժառ. Վարժարանի բարձրագոյն դասարանի չորս սաներուն, Վարժական Աբէլեանի, Կարապետ Գապագեանի, Գէորգ Մարեանի և Սողոմոն Ելենեանի:

— Իրիկնաղէմին, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պաղարեանի նախագահութեամբ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցան հանդիսաւոր «Եկեցե՛ք եւ շահուա՛ք»:

● Կիր. 26 Սեպտ. — ԽԱՉՎԵՐԱՅ: Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ասպ Սեղանին վրայ, ժամարարն էր Ամեն. Տեղապահ Ս. Հայրը, իրեն կը սպասարկէին Հոգ. Տ. Տ. Ջաւէն և Կիւրեղ Վարդապետները: Ամեն. Տեղապահը քարոզեց ներկայացնելով Վերացման խաչի տուն իրրեւ մեծագոյնը խա-

չին նուիրուած չորս տներուն, ու մատնանշելով խաչին հանդէպ հասկացողութեան տարբերութիւնը հեթանոսութեան և քրիստոնէութեան միջեւ. ըսաւ թէ առաջինին մէջ ան կախաղան էր ոճրագործներու, երկրորդին մէջ ան զարձաւ փրկութեան գործիք մը և գերագոյն խորհրդանշիչն անոր: Յետ քարոզի, Գեր. Տ. Ռուբէն Ս. Արքեպս. Մանասեան նախագահեց Մեկոնեան հարազատաց հոգեօցն ի հանդիսաւոր կատարուած տարեկան հանդիսաւոր հոգեհանգստեան կարգին:

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ խաչվերացի մեծահանգէս «Աղպատան»ը, նախագահութեամբ Ամեն. Տեղապահ Ս. Հոր, ներկայ էր հոծ բազմութիւն ժողովրդեան: Ապա պաշտուեցաւ երեկոյեան ժամերգութիւն:

● Բշ. 27 Սեպտ. — Յիսուսկ մեղեցոյ: Սուրբ Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Գլխաղբի մատրան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան, Ապա, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Գլխաւորութեամբ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պաշտոն, նախ Մայր Տաճարին մէջ, ապա դաւիթը, Երանանոր Տ. Կիւրեղ Պատրիարքի շիրմին վրայ, ինչպէս նաև հին կրատան ու Չամ Թաղի առժամայն գերեզմանատուններուն մէջ, թափօրական զնայքով, հետեւողութեամբ ժողովուրդի ստուար բազմութեան:

● Եր. 2 Հոկտ. — ՏՈՒ ԽԱՅԻ: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Ս. Նշան վերնամատրան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Վարժական Վրդ. Գապարահեան:

● Կիր. 3 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան:

● Ուր. 8 Հոկտ. — Երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան նախատեսակը պաշտուեցան ի Ս. Գէորգ (Ղպտոց). Երթ ու զարձի թափօրներուն և արարողութեանց հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեան:

● Եր. 9 Հոկտ. — Ս. Գէորգայ զօրավաթին: Առաւօտուն, Գեր. Տ. Ռուբէն Արքեպս. Մանասեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը մեկնեցաւ Ղպտոց Ս. Գէորգայ վանքը, ուր մատուցուեցաւ Ս. Պատարագը, ժամարարն էր Հոգ. Տ. Շահան Արդ. Ս. Վանեան: Քարոզեց Հոգ. Տ. Կիւրեղ Վրդ. Գարիկեան, բնաբան ունենալով «Ես, Տէր Աստուած քո, կոչեցից զքեզ...»: Նախ նկարագրեց օրուան Սուրբին կեանքն ու նահատակութիւնը, ապա ըսաւ թէ կեանքը, իր այլադան երեւոյթներով կոչ մըն է մեզի զէպի կատարելութիւն: Ոմանց հոգեկան ականջները սակայն զօց են այդ կոչին հանդէպ. Այդ կոչին ատակ հոգիները կը նմանին աշտանակներու վրայ դրուած լոմերու՝ որոնք կը հատնին լուսաւորելու համար իրենց շրջապատը: Այդկերպ եղած են բոլոր եկեղեցւոյ սուրբերն ու աստուածարեալ հայրապետները: Այդ կոչը ուղղուած չէ լոկ խումբ մը

մարդոց, այլ մեզ բոլորիս, վանդի քրիստոնէ-
ութիւնը կատարելութեան կրօնքն է և մեզմէ
իւրաքանչիւրը պարտի մզտիլ այդ բարձրագոյն
իրողութեան: Ս. Պատարագէն ետք, Միաբանու-
թիւնը պատուաւորութեամբ Ղպոց չոգ. Տեաչէն:

— Կէսօրէ ետք, Ամեն. Տեղապահ Ս. Հօր
ղխաւորութեամբ կատարուեցաւ «Հրաշափառի»
հանդիսաւոր մօտաք Ս. Գարութեան Տաճարէն
ներս: Կիրակմտից ժամերգութիւնն ու վարագայ
իւշի նախատունը պաշտուեցան մեր վերնամաս-
րան մէջ: Զկնի պաշտամանց, Տեղապահ Սրբա-
զանը իր շքախումբով վերադարձաւ Մայրա-
վանք, յորմենեակ Ս. Գարութեան Տաճարէն ներս
կատարուեցաւ Տօրինական Սրբատեղեաց այցե-
լութեան երեկոյեան հանդիսաւոր թափօրը:

● Կիր. 10 Հոկտ. — Տօն վարդապ. Ս. Խաչին:
Յետ առաւօտեան ժամերգութեան, որ պաշտուե-
ցաւ Ս. Գարութեան Տաճարի մեր վերնամասրան
մէջ, Քրիստոսի Ս. Գերեզմանի վրայ մատու-
ցուեցաւ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը,
ժամարարն էր Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պոպարեան:
Գեր. Ս. Հայրը քարոզեց, բնարան ունենալով
«Սուրբ զխաչ քո շնորհեցեր, զէն Եկեղեցւոյ
քում Սրբոյ»: Ըսաւ թէ՛ ո՛չ միայն մարդիկ, այլև
անասունները ունին իրենց յատուկ զէնքերը,
որոնցմով ինքզինքնին կը պաշտպանեն արտա-
քին իշխաններու զէմ: Հաւատացեալին զէնքը
պէտք է ըլլայ միայն խաչը, անով ետ մղելու
համար Զարին լարած փորձութիւնները: Իսկ
ոչ միայն սատանային զէմ պաշտպանողական
զործիք մը իբրև պէտք է ծառայէ Քրիստոնէին,
այլև յարձակողական զործիք մը անոր զէմ:
Պէտք չէ սպասել փորձութեան զայն վանելու
համար լոկ: Ամէն տեսակի զէնքերն ու սուրբը
կը ծառայեն յիւստիքի ու սպանելու, խաչն
է լոկ որ կրնայ պարգևել տեսական խաղաղու-
թիւն, ու աւելին, ու ոչ միայն այս աշխարհի
վրայ հեռու կը պահէ փորձութիւններէ ու կեր-
ջանկացնէ զմեզ, այլև մեր առջև կը բանայ եր-
կրնքի արքայութեան դռները: Ս. Պատարագէն
ետք, Ս. Գերեզմանին շուրջանակի դարձմամբ և
հնչանաւ ամենայնզմ շարականի երգեցողա-
թեամբ, մեր Տեսչարանին մէջ փակուեցաւ այս
փառապանծ տօնակատարութիւնը, ժամը 11ին:

● Եր. 16 Հոկտ. — 72 աւակերացն Քրիստոսի:
Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի
ներքին դաւիթը՝ Ս. Գեորգի սեղանին վրայ:
ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքա-
համան:

● Կիր. 17 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, ժամարարն էր
Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքահաման:

● Ուր. 22 Հոկտ. — Երեկոյեան ժամերգու-
թիւնն ու Թարգմանչաց նախատնակը մեծ հան-
դիսաւորութեամբ պաշտուեցան Մայր Տաճարին
մէջ: Հանդիսապետն էր Գեր. Տ. Նորայր Եպս.
Պոպարեան:

● Եր. 23 Հոկտ. — Ս. Թարգմանչաց վարդապե-
սացն մերոց (Տօն ազգային եւ եկեղեցական): Առաւօտ-

եան ժամերգութեան ետք, Մայր Տաճարի Աւագ
Սեղանին վրայ մատուցուեցաւ օրուան հանդի-
սաւոր Ս. Պատարագը, ժամարարն էր, ըստ սո-
վորութեան, Կիւլպէնկ. Մատենադարանի առժմ.
Տեսուչ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքահաման,
որ խօսեցաւ քարոզ մը, նիւթ ունենալով Ամօլս
մարգարէի խորայնի ժողովուրդին ուղղուած այն
խօսքը թէ՛ սովեր պիտի գան, հացն ու ջուրը
պիտի պահանջեմք, բայց դուք պիտի չմոռնիք:
Սակայն վայ այն ժողովուրդին որուն կը պակսի
Աստուծոյ խօսքին քարոզիչները: Այս իրողու-
թիւնը ջանաց պատշաճեցնել մեր ժողովուրդին,
որուն բարեբախտաբար չեն պակսած հոգեոր
անունը մատակարարողներ. որոնց կարկառուն
զէմքերը եղան այսօրուան տօնելի Թարգմանչաց
հոյժը, ու կարգաւ ծննդացաւ իւրաքանչիւրին
կեանքին ու զործեան շուրջ, զրուակելով ա-
նոնց անստգիւտ արժանիքները, ու մաղթեց որ
Տէրը անպակաս ընէ մեր ժողովուրդէն իրենց
կեանքը Հայ Եկեղեցիին ու Հայ Դպրոցին ի սպաս
զնոց անհատներ: Ս. Պատարագէն ետք, Հոգ. Տ.
Պարգե Վրդ. Վրթանէսեանի նախագահութեամբ
կատարուեցաւ տարեկան հանդիսաւոր հոգեհա-
ղատեան կարգը, ի հանդիստ հոգւոց Սարգսի և
Տիրուհոյ Կիւլպէնկեանի, ծնողաց քարերարին
Ս. Աթոռոյ վանք. Գալուստ Պէչ Կիւլպէնկեանի:

● Կիր. 24 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ Ս. Գարութեան Տաճարի Բ. Գորգոթայի
վերնամասրան մէջ, ժամարարն էր Հոգ. Տ.
Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

● Եր. 30 Հոկտ. — Ս. Անտարանչացն Մա-
քեօսի, Մարկոսի, Դուկասու եւ Բովիանոսի: Ս. Պա-
տարագը մատուցուեցաւ Ս. Գորգոթայի Աւետա-
րանչի մատրան մէջ, Ս. Գարութեան դաւիթը:
ժամարարն էր Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Աւանան:

● Կիր. 31 Հոկտ. — Ս. Պատարագը մատու-
ցուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, ժամարարն էր
Հոգ. Տ. Վարուժան Վրդ. Գապարեան:

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Կիր. 19 Սեպտ. — Կէսօրէ ետք ժամը 4ին,
Augusta Victoria հիւանդանոցի հանդիսարանին
մէջ, Գերմաններու կողմէ «Բորգանանը Պաղես-
տինի հին պատմութեան մէջ» և «Մենակեացու-
թեան ծագումը» նիւթերուն շուրջ տրուած եր-
կու բանաստեղծութիւններուն ներկայ գտնուեցան
Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան և Տիար Կ.
Հինդլեան:

● Բշ. 20 Սեպտ. — Կէսօրէ ետք, Հոգ. Տ.
Հայկազուն Վրդ. Արքահաման, որ զպրոցական
յառաջիկայ տարեշրջանին համար նոր ժառան-
գաւոր սաներ արձանագրելու պաշտօնով Պէյրութ
կը գտնուէր, ժամանեց Ս. Աթոռ:

● Գշ. 22 Սեպտ. — Առաւօտուն, Հին Քաղաքի նորոշման ընդհանուր ֆուտուրիստական ծրագրի մասին, իր առաջին պաշտօնական այցելութիւնը տուաւ Ամեն. Տեղապահ Սրբազանին:

● Կիր. 26 Սեպտ. — Կէսօրէ ետք, Ս. Ռաֆայէլի Միաբաններէն Հոգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Զինեան արձակուրդով մեկնեցաւ Պոլիս:

● Բշ. 27 Սեպտ. — Առաւօտուն, Ամեն. Տեղապահ Ս. Հայրը, ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեանի և Հոգ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Ասլանեանի, ցամաքի ճամբով մեկնեցաւ Սիւրիա-Լիբանան: Կ. Ամեն. և Տ. Հայրիկ Վրդ. վերադարձան Գշ. 5 Հոկտեմբերի կէսօրին:

— Կէսօրէ ետք, St. George's զորոցի որակի մէջ, տեղւոյն Բրիտանական Հիւպատոսարանի կողմէ տրուած «Conquest of Everest» ֆիլմի ներկայ գտնուեցան Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաճաման և Տիար Կարպիս Հինգլեան:

● Ուր. 1 Հոկտ. — Կէսօրէ ետք, American School of Oriental Researchի զորոցական տարեմասի առթիւ տրուած թէյասեղանին ներկայ գտնուեցաւ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արաճաման, ընկերակցութեամբ Տիար Կ. Հինգլեանի:

● Բշ. 4 Հոկտ. — Երեկոյեան, Ֆրանչիսկեան եաններու վանքին մէջ «Աստուածամոր կեանքը» թատերական ներկայացման ներկայ գտնուեցաւ Բար. Տիր. Յովսէփ Սրկ. Մամուր:

● Գշ. 5 Հոկտ. — Առաւօտուն, Գեր. Տ. Նորայր Եպս. Պողարեան, ընկերակցութեամբ Տնօրէն Ժողովոյ Հոգ. անդամոց, պաշտօնական բացումը կատարեց ժառ. Վարժ. և Ընծայարանի և ապա Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի զորոցական 1954-1955 խաղաղութիւնները:

● Կիր. 10 Հոկտ. — Կէսօրէ ետք, Ս. Ռաֆայէլի Միաբաններէն Հոգ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրաման արձակուրդով մեկնեցաւ Եգիպտոս:

● Ուր. 15 Հոկտ. — Ժամը 3ին կէսօրէ ետք, Հոգ. Տ. Կիրեղ Վրդ. Գարեկեան օդային զծով մեկնեցաւ Նիւ Եորք օդակայանէն Ս. Աթոռոյ:

● Բշ. 18 Հոկտ. — Կէսօրէ ետք, Հոգ. Տ. Պարգե Վրդ. Վրթանէսեան, որ երեք շաբաթներէ ի վեր Լիբանան կը գտնուէր արձակուրդով, վերադարձաւ Ս. Աթոռ:

● Գշ. 19 Հոկտ. — Առաւօտուն, Ամեն. Տեղապահ Ս. Հայրը վանական գործերով մեկնեցաւ Իսրայէլ և վերադարձաւ Ուր. 22 Հոկտ. ի Կ. վ., ընկերակցութեամբ Հոգ. Տ. Յակոբ Վրդ. Վարդանեանի:

● Գշ. 26 Հոկտ. — Առաւօտուն, Ամեն. Տեղապահ Սրբազանը վանական գործերով մեկնեցաւ Իսրայէլ և վերադարձաւ երկու ժամ ետք:

ՎԱՐՄԱՐԱՆՈՒՄ

Ս. ԱԹՈՌՈՅՍ ՎԱՐՄԱՐԱՆՆԵՐ

Ս. Աթոռոյ ժառանգաւորաց Վարժարանն ու Ընծայարանը աւելի քան երեք ամիսներու արձակուրդէ մը ետք վերաբացուեցաւ Բշ. 4 Հոկտեմբերի առաւօտուն: Աշակերտներու թիւն է 30, բաժնուած չորս դասարաններու, և 2 Սարկաւաններ, որոնք կազմեցին Ընծայարանի Ս. դասարանը: Աստուծոյ զատ, Սիւրիա-Լիբանանէն կը ապաստին նոր ժառանգաւորացուներու, զորս ընտրած ու արձանագրած է Վարժարանի բարեջան Տեսուչ Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. անցեալ ամիս իր հոն գտնուած շրջանին:

Իսկ Ս. Թ. Վարժարանը վերաբացուեցաւ տնօրէնական կանուխ, Բշ. 20 Սեպտեմբերին, աւելի քան 500 երկսեռ աշակերտներով:

Ուրախութիւն է մեզ այս առթիւ յայտարարել թէ Ս. Թ. Վարժարանը այս տարի ունեցաւ յաւելեալ Տրդ. դասարան մը (Երկրորդական Գ.), ուր իրենց ուսումը կը շարունակեն Վարժարանի ընթացաւարտներէն կարեւոր թիւով աշակերտաշակերտուիները:

Իսկ Ամմանի Հեթումեան ազգ. Վարժարանն ու Իսէյֆայի ծաղկոցը վերաբացուեցան Հոկտ. 1ի Ուրբաթ օրը, Հեթումեան Վարժարանը այս տարեշրջանին ունի մօտ 250 երկսեռ աշակերտութիւն, յանձնուած խնամքին Տեսուչ Հոգ. Տ. Կորիւն Վրդ. Մանուէլեանի և հոյլ մը փորձ ու կրթանուէր ուսուցիչ-ուսուցչուհիներու, որոնք կ'ընեն իրենց կարելին, ի շարք ընդհանուր դիտութեանց, վառ պահելու ազգային ոգին մեր մատաղ սերունդին մէջ:

Ուրախութիւն է նմանապէս հաստատել թէ Իսրայէլի երկու հայարանի կեդրոններուն մէջ (Հայֆա և Եսֆա) այս տարի կրցած ենք բանալ մեր ազգային Վարժարանները, թէև համեմատելոցներով, բայց կանոնաւոր ու խնամքով զաւաճանդութիւններով, Եսֆայի Սուրբ Գլխադրի Վարժարանը աշակերտութեան թիւին նուազութեան պատճառաւ Պաղեստինի դէպքերէն ապրիլի փակ կը մնար: Զոյգ Վարժարաններուն տեսչութիւնը յանձնուած է Իսրայէլի հայոց Հոգ. Հովիւ Տ. Բաբգէն Վրդ. Ապատեանին:

المدير والمحرر المسؤول - الآب هايكازون أبراهيميان

العدد ١٠

تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

تصدها - بطريق كية الارمن الارثوذكس

اكتوبر ١٩٥٤

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem, Armenian Patriarchate, Jerusalem.

Editor - Father Haigazoun Abrahamian, Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

ՀՈՅՍ ԽԱՒԱՐԻ ՄԷՋ: Տեղեկագիր 25-ամյա Յոբելյանին Ղազիրի Կուրանոց-Դպրոցին:
 Հրատ. Զուիցերիական Հայաստանի Միութեան: Պատրաստեց Կուրանոցի
 Տնօրէն Քարլ Մայրը (նուիրատու): Պէյրուիթ, 1953:
 26 Անգլիերէն թերթեր եւ 44 գրքոյկներ նուէր ստացուած British Council-էն, Ամման:
 ECHOES. B. J. Manoogian (donor). New York.
 ADVENTURES WITH THE INNER VOICE. B. J. Manoogian M. D. (donor). N. York, 1953.
 Հոգ. Տ. Պսակ Վրդ. Թումայանի միջոցաւ Տիկ. Վարլիէն (Լոնտոն) ստացանք 24
 Անգլիերէն եւ 7 ֆրանսերէն գրքոյկներ եւ նօթեր:
 ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ, Ե. եւ Զ. Գիրքեր: Արմէն Մարաշեան: Հրատ. եւ նուէր
 Բերիոյ Թեմի Ուսումնական Խորհուրդէն: Հայէպ, 1953:
 ՕՐԱՑՈՑՑ 1954ի, Առաք. Ս. Աթոռոյ Երուսաղէմի: Նուէր Ս. Աթոռոյ Տպարանէն:
 ՊԱՏԻ ՕՐԱՑՈՑՑ 1954ի, Ս. Յակոբեանց Տպարանի: " " " " "
 ՀԵՄ ՕՐԱՑՈՑՑ 1954ի: Հրատ. եւ նուէր Հայ Երիտասարդաց Միութեան, Երուսաղէմ:
 ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾԱՌԱՆ ՎԵՐ. ՄԻՆԱՍ Յ. ՊՅՈՂԷԱՆ (1882-1952): Նուէր Տիկ.
 Զուարթ Մ. Պօղոսեանէ: Պէյրուիթ, 1953:
 ՏԵՂԵԿԱԲԵՐ ՊՐԱԿ, Բ. Հոկտ.-Դեկտ. 1940, Գ.-Դ. Յունի.-Յունիս 1941: Հրատ. Երու-
 սաղէմի Հայ Մշակութ. Միութեան: Նուէր Եղուարդ Գայանանէ: Երուսաղէմ:
 ՀԱՅԿԱՐԱՆ, Ե. Գիրք: Բենիամին Թաշեան (նուիրատու): Գահիրէ, 1952:
 ԸՆԴՀ. ԳՐԱՑՈՒՑԱԿ ՄԽԻԹԱԲԵԱՆ ԳՐԱՎԱՅԱՌԱՆՈՅԻ 1776-1936: Նուէր Մխիթարեան
 Վարժարանէն, Գահիրէ: Տպ. Վիեննա, 1936:
 ՍՊԻՏԱԿ ԶԻԱՒՈՐԸ, Ա. եւ Բ. Հատորներ: Համաստեղ (նւրտ.): Լոս Անճելոս, 1952:
 ՕՐԱՑՈՑՑ, 1947, 1948 եւ 1949: Ս. Էջմիածին: Նուէր Պաղտատի Հայոց Առաջնորդին:
 ԱԽԵՏԱՐԱՆԻՉ, Հաւաքածոյ Աւետարանիչ Թերթիկին 1933-43: Ս. Շանկեան (նւրտ.):
 ՀՈԳԵՒՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ: Վեր. Ս. Շանկեան (նուիրատու): Հայէպ, 1949:
 ԵՂԻՇԷ ԶԱՐԵՆՑ (Հատընտիր): Նուէր Եղուարդ Պողոսեանէ: Պէյրուիթ, 1953:
 ՇԷՓԿԱՅ ԽԵԼԱՅԻՆ (Հայկ. Զուարճախօսութիւն): Սարգիս Բախտիկեան (նուիրատու):
 Պէյրուիթ, 1953:
 ՈՍԿԵԴԵՏԱԿ, Գ. Հատոր: Տարեգիրք: Սարգիս Բախտիկեան (նւրտ.): Պէյրուիթ, 1948:
 ՀԱՅՈՒՆ ԲԱՐՔԷՆ ՈՒ ՓԱՌՔԷՆ: Հ. Համազասպ Ոսկեան (նւրտ.): Պէյրուիթ, 1953:
 3 Արաբերէն գրքոյկներ նուէր ստացուած British Information Office-էն:
 ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ՍԼՊՈՄ (1929): Գ. Տարի: Ե. Ա. Ոսկերիչեան (նւրտ.): Հայէպ, 1929:
 ԲԱՌԱԳԻՐԻ ԱՐԱԲԵՐԷՆ - ՀԱՅԵՐԷՆ Մուշուազի Բ. Հատոր: Հայկ Թովմասեան (նւր-
 րատու): Պէյրուիթ, 1953:
 ՍՊԻՏԱԿ ԶԻԱՒՈՐԸ: Ա. եւ Բ. Հատորներ: Համաստեղ: Նուէր Ա. Յարութիւնեանէ:
 ԷՋՄԻՍԾԻՆ ՕՐԱՑՈՑՑ (1954): Նուէր Պաղտատի Հայոց Առաջնորդարանէն:
 TRADITIONS OF THE TIGRIS. Dikran Spear (donor). N. J. 1946.
 OUR GOVERNMENT. Dikran Spear (donor). N. J. 1930.
 ՅՈՒՍԱԽԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՂԵՐԳՈՒԹԻՒՆ: Տ. Մկունդ (նուիրատու): Նիւ ձրքսի, 1953:
 ՈՐԲԱՑՈՂ ՄԱՐԴԻԿ (Վէպ): Հրաչ Զարդարեան (նուիրատու): Փարիզ, 1953:
 19 Օրացոյց Ս. Փրկչի Հայոց Հիւանդանոցի: Նուէր Հոգաբարձութենէն, Պոլիս:
 ՍԷՐ ԵՒ ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻՒՆ: Զգոն Ծ. Վրդ. Տէր Յակոբեան (նւրտ.): Վենետիկ, 1954:
 [1941.
 MY DIARY. Vartan Melkonian (donor). 1927.
 SOME HISTORICAL NOTES ON SHADI AND BAGHAILAH. Vartan Melkonian (donor).
 ՀԱՅՈՒՆ ՏԱՐԵՑՈՅՑԸ (Բ. Տարի, 1951): Վարդան Քճյ. Ժամկոչեան (նուիրատու):
 [պարս Գրատունէն:
 Մարտէլ, 1951:
 ՀԸՄՄՈՐԸ (Զաւեշտախաղ 1 Արար): Գրի առաւ Դայիէ: Պէյրուիթ, 1950: Նուէր «Նու-
 մեր ՀԱՅԵԼԻՆ (Ազգային երգիծախաղ 2 Արար): Սերոբ Մերուժեան: Նուէր ըստ վեր-
 նայն: Պէյրուիթ, 1948:
 ԽՈԿՈՒՄԻ ՊԱՀԵՐՈՒՆ ՄԷՋ: Ֆ. ձ. Ալեքսանտր: Թրգմ. Հ. Ս. Տէմեան (Աղեքսան-
 դրիա): Նուէր Յարութիւն Սարայտարեանէ (Ամման):
 ԿԵԱՆՔԸ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Է: Յակոբ Տէրունի: Նուէր Երուսաղէմի Տէրունիէ: Թէհրան, 1953:
 (Շարունակելի)

ՄԱՍՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ

ԵՒ ՄՕՏ ՕՐԷՆ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՄՆԷ

ՄԱՅՐ ՑՈՒՑԱԿ ԶԵՌԱԳՐԱՅ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՅ

ԵՐՐՈՐԴ ԶԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

ՆՈՐԱՅՐ ԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ

ԱՍԱՏՈՒՐ ՆԱԻԱՐԵԱՆԻ

ՀԱԻԱՏԺ ԵՒ ԼՈՅՍ

(Վարդապետական էջեր)

«ՍԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՒԼՊԷՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵԻԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

OUR BOYS - Armenian - American Veterans of World War II. Donated by the Armenian General Benevolent Union, Inc. New York, 1951.

ՀԱՅ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ, Պարբերաթերթ: Ա.-ԺԱ. Տարիներու հաւաքածոները: Նուէր Հ. Օ. Մ.ի խմբագրութենէն (Պոսթըն): [1953:

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, Մարդը եւ Բնութիւնը: Տ. Պապիկեան (նւրտ.): Գահիրէ, ԴէՊԻ ԱՂԲԻԻՐԸ ԼՈՅՍԻՆ: Հ. Եփրեմ Տէր Ղազարեան (նւրտ.): Վենետիկ, 1953:

ARMENIA AND THE ARMENIAN QUESTION. Simon Vratsian (donor). Boston, 1943.

6 Արաբերէն եւ 1 Սնգլիերէն զրբոյկներ նուէր British Information Officeէն: ՅՈՐԵԼԻՆԱԿԱՆ ՓԱՌԱՇՈՒԹ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆ Ա. ԶՕՊԱՆԵԱՆԻ 65 - ԱՄԵԱՅ ԴՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՆՈՒԹԵԱՆ: 27 Ապրիլ 1953: Նուէր «Արեւ»էն: Գահիրէ, 1953:

LEVAIN, Poèmes (1939 - 1942). Hovsep Djirian (offert par lui). Beyrouth, 1953.

Մի ոմն կը նուիրէ 9 հայերէն զիբրեր:

[1954:

ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆ (Դրական եւ Երգիծական): Արիկ Տէր Մինասեան (նւրտ.): ՈՒՂԵՐՁՆԵՐ արուած Մերծ. Արեւելիի Հայ Աւետ. Եկդ. Միութեան ԻԳ. համագումարի ընթացքին, 1952: Նուէր յիշեալ Միութենէն: Հալէպ, 1953:

ՓՈՐՁԱՆԲ ԵՒ ՓՈՐՁՈՒԹԻՒՆ: Կարապետ Գ. Քէշիշեան (Պրուրլին, Նիւ Եորք): Նուէր ըստ վերնոյն: Պէյրութ, 1953: